

Yıl/Year:4 Cilt/Volume:4 Sayı/Number:2 ISSN 2602-4748

**ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER AKADEMİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

Journal Of International Social Sciences Academic Researches

YIL :4

CİLT:4

SAYI:2

YIL/YEAR :4

CİLT/ VOLUME :4

SAYI/NUMBER :2

INDEXLER

Konular: Eğitim Bilimleri, Tarih, Güzel Sanatlar, Sosyoloji, Ekonomi, Siyaset Bilimi, İşletme, Muhasebe, İletişim, Yönetim ve İslami Bilimler gibi tüm sosyal bilimler

Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi 'ne yayımlanması için değerlendirilmek üzere gönderilen makalelerin yayıma kabul edilmesi durumunda tüm yayın hakları süresiz olarak **Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi**'ne aittir.

Makalelerdeki her türlü sorumluluk Yazarı/Yazarlarına aittir

YIL/YEAR:4

CİLT/VOLUME :4

SAYI/NUMBER :2

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ /

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

EDİTÖR

Prof.Dr.Ali ACAR
Dr. Şahin ÇETİNKAYA

BİLİM KURULU

Prof.Dr.Ali ACAR	Selçuk Üniversitesi, İİBF, Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü
Prof.Dr. Ramazan KILIÇ	Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat B.
Prof.Dr.Selami ÖZCAN	Yalova Üni.,İİBF ,İşletme Bölümü
Prof.Dr.Doğan UYSAL	Celal Bayar Üni.İİBF, İktisat Bölümü
Prof.Dr.İ.Halil SUGÖZÜ	Şırnak Üniversitesi,İİBF, İktisat Bölümü-Dekan
Prof.Dr.Ahsen ARMAĞAN	Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	İnönü üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof.Dr.Salih Öztürk,	NKÜ, İİBF.İşletme Bölümü
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ	Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme
Prof.Dr.Uğur Yavuz,	Atatürk Üniversitesi,İletişim Fakültesi,Gazetecilik Bölümü
Prof.Dr.Sait PATIR,	İnönü Üniversitesi İİBF,İşletme Bölümü
Prof.Dr.Volkan ALPTEKİN	Katip Çelebi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Doç. Dr. Erkan Arı	DPU İİBF Ekonometri Bölümü
Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ	Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Doç.Dr.Fatih KIRIŞIK,	DPÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
Doç.Dr. Mehmet Pekkaya	Bülent Ecevit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Doç.Dr.Sanem BERKUN	Bülent Ecevit Üniversitesi,İİBF Kamu Yönetimi
DoçDr. Azize Serap Tuncer	AhiEvrans Üniversitesi,İİBF
Doç.Dr. İbrahim AKKAŞ	Erzincan Binali Yıldırım Üni. İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Osman Altay	Beykent Üni.İİBF,Uluslararası İlişkiler
Dr.Öğr.Üyesi Abdurrahman Çalık	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi Abdussemet YAMAN	Ardahan Üniversitesi,İİBF,İşletme Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Salih BATAL	Yalova Üniversitesi İİBF S.B.ve Kamu Yönetimi Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi Filiz G. ATASOY,	Korkut Ata Üni. İİBF İktisat Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi Barış KANDEĞER	Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi
Dr. Öğr. Üyesi Handan KARAKAYA	Fırat Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi İbrahim Okan Akkın	Ardahan Üni. İns.Bil. ve Edebiyat Fak. Felsefe Böl.
Öğr.Gör.Sevil Zengin	Bozok Üni. İİBF., İşletme Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi Caner Ekizceleroğlu	Trakya Üni. İİBF., İktisat Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi İsmail Güneş	Çukurova Üni.İİBF
Dr.Öğr.Üyesi Handan Karakaya	Fırat Üni.,Sosyal Hizmet Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi R.Neslihan VURAL	Giresun Üni. Devlet Konseratuvarı
Dr.Öğr.Üyesi A.Kadir Gümüş	Yüzüncü Yıl Üni. İİBF
Dr.Öğr.Üyesi Mikail Kara	Çankırır Karatekin Üni. Turizm Fak.
Dr.Öğr.Üyesi Fatih ÇELİK	Erciyes Üniversitesi,,Edbiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri
Dr. Öğr. Üyesi Yonca ALTINDAL	Balıkesir Üniversitesi, FEF,Sosyoloji Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi, Gülsüm KORKUT	Burdur M.Akif Ersoy Üniversitesi İİBF,Sosyal Hizmetler Böl.

Dr.Öğr.Üyesi İbrahim Okan Akkın	Ardahan Üni. İns.Bil. ve Edebiyat Fak. Felsefe Böl.
Dr. Öğr.Gör.Sevil Zengin	Bozok Üni. İİBF., İşletme Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi Caner Ekizceleroğlu	Trakya Üni. İİBF., İktisat Bölümü
Dr.Öğretim Üyesi Handan Karakaya	Fırat Üni. Sosyal Hizmet Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi Ersin KURNAZ	Erzincan B.Y.Üni.İİBF, Sağlık Yön.Böl.
Dr.Öğr.Üyesi Neşe UYSAL	Amasya Üniversitesi Sağlık Bil. Fakültesi
Dr.Cihandar HASANHANOĞLU	Başkent Üniversitesi
Dr.Murat Genç	Bülent Ecevit Üni. İİBF.,İşletme Bölümü
Dr.Sibel Can	Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Dr.Nuri AVCI	Nişantaşı Üniversitesi, UBYO

TAKDİM

Değerli Bilim İnsanları,

Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi 2020/2 sayısını yayınlamaktan mutluyuz. 2017 yılında yayın hayatına başlayan dergimizin, her yayın yılı sayıları bir cilt olarak sıralanmaktadır. Bu sayımız, 4.cilt 2.sayı olarak yayınlandı.

*Dergimiz Sosyal Bilimlerden **Eğitim Bilimi, Tarih, Coğrafya, Psikoloji, Sosyoloji, İktisat, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Yönetim ve Organizasyon, Muhasebe Finans, İletişim, İslami İlimler** gibi tüm sosyal bilimler alanında yayın kabul etmektedir. Disiplinler arası uyum ve etik kurallarına bağlılık esası temel ilkemizdir.*

Gönderilecek bilimsel çalışmaların daha önceden bir yayın sürecine girmemiş olması gerekmektedir.

Bu sayı da yer alan çalışmalardan ötürü yazarlarımızı ve değerlendirme sürecinde emeği geçen değerli hakemlerimizi tebrik eder hepsine sonsuz teşekkür ederiz.

Bilime katkı sunması temennisiyle,

IJOSSAR DERGİSİ EDITÖRLÜĞÜ

Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi

International Journal Of Social Sciences Academic Researches

2020 / II - ARALIK

YEAR/YIL: 4

VOLUME/ CİLT: 4

NUMBER / SAYI: 2

ISSN: 2602-4748

SULUKULU'DE SOYLULAŞMA VE ETKİSİYLE BAŞLAYAN YABANCILAŞMA¹

(Sayfa 10-25)

Arş. Gör. Okan Şeker

İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
ookanseker@gmail.com
Orcid No.: 0000 0002 9027 8764

**AKADEMİSYENLERDE İŞ YAŞAM DENGESİ VE UZAKTAN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİN BELİRLENMESİ**

(Sayfa 26-37)

Dr.Öğr.Üyesi Neşe Uysal

Amasya Üniversitesi Sağlık Bil.Fak.
nese.uysal@amasya.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Merve Çayır Yılmaz

Amasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
merve.yilmaz@amasya.edu.tr

**EROL GÜNGÖR'ÜN DÜŞÜNCE ALANINA AİT BAZI AHLAKİ KAVRAMLARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Sayfa 38-45)

Hatice VERİM İŞİK

Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri ABD Yüksek Lisans Öğrencisi,
htcvrm@gmail.com

Doç. Dr. Mahmut AVCI

Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri ABD Öğretim Üyesi,
mahmut.avci@usak.edu.tr

¹ Arş. Gör. Okan Şeker, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
ookanseker@gmail.com
ORCID: 0000 0002 9027 8764

SANAYİLEŞME, FRANSIZ İHTİLALİ ve LİBERAL ANLAYIŞLARIN
19. YÜZYIL KENTİNE YANSIMALARI ÜZERİNE BİR DENEME

(Sayfa 46-56)

Asiye Nisa KARTAL
Nottingham Üniversitesi
Mimarlık ve Yapılı Çevre Bölümü, İngiltere
Doktora Öğrencisi
ORCID:0000-0002-6805-6778

Hasan Basri KARTAL
Nottingham Üniversitesi
Mimarlık ve Yapılı Çevre Bölümü, İngiltere
Doktora Öğrencisi
ORCID:0000-0003-1586-9596

SON OSMANLI DÜŞÜNÜRÜ ALİ RIZA’NIN AİLE AHLAKI

(Sayfa 57-66)

Meryem ÜZÜM
Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimler ABD
Yüksek Lisans Öğrencisi
meryemmuzum@gmail.com

Doç. Dr.Mahmut AVCI
Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri ABD Öğretim Üyesi
mahmut.avci@usak.edu.tr

SULUKULU'DE SOYLULAŞMA VE ETKİSİYLE BAŞLAYAN YABANCILAŞMA²

(Sayfa 10-25)

Arş. Gör. Okan Şeker

İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
ookanseker@gmail.com
Orcid No.: 0000 0002 9027 8764

Öz

Bu makalede İstanbul Sulukule'de 2005 yılında başlatılan Kentsel Dönüşüm Projesi, Romanların tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları göçler, yerinden edilmeler, soyutlanmalar ve yerleşik hayata geçmeleri de ele alınarak yabancılaştırma kavramı üzerinden incelenmiştir. Araştırma geniş bir tarihsel perspektifle Sulukule Romanlarının günlük yaşamı, ekonomik yaşamı ve politik yaklaşımlarını ele almıştır. Başlatılan Kentsel dönüşüm projesiyle topraklarından ayrılan ve Taşoluk'a ve Ege'de belli köylere gitme durumunda kalan Romanlar toplumsal bir parçalanma yaşamıştır. Bu parçalanma bireyler üzerinde kendi yaşamlarını sorgulama, topluluklar olarak ise maddi ve manevi değişim süreci içerisinde bir araya gelememelerine yol açmıştır. Bireysel ve toplumsal düzeyde iki tür yabancılaştırma sürecine girmişlerdir. Önceki mesleklerinden ve kültürel pratiklerinden mekanın bozuma uğramasıyla vazgeçmek zorunda kalan Romanlar yeni iş kollarına atılma da çok başarılı olamamışlardır. Sulukule'de kalmayı başarmış Romanlar eski komşularının yerlerine gelen Suriyeli Mülteciler ve dışarıdan gelen insanlarla kültürel bir ayrışmaya girmiş, Taşoluk'a giden Romanlar ise eski yaşamlarındaki pratikleri ve para kazanma arasında sıkışmışlardır. Araştırmada hem Sulukule tarafı hem de Taşoluk tarafı yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek yabancılaştırma ve soylulaştırmanın boyutları ortaya konmuştur. Tüm süreç boyunca yaşanan mağduriyetler, medyaya yansıyan haberler, Sulukule ve Taşoluk'ta yapılan görüşmeler sonucunda Romanların içinde buldukları durum yine yabancılaştırma kavramı üzerinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soylulaştırma, yabancılaştırma, Romanlar, kentsel dönüşüm projesi, Sulukule topluluğu

Abstract

In this article, the Urban Transformation Project, launched in 2005 in Istanbul Sulukule, was examined through the concept of alienation by considering the migrations, displacement, abstractions and settled life of Romans in the historical process. The research has dealt with the daily life, economic life and political approaches of Sulukule Romans from a broad historical perspective. The Roma, who left their lands with the Urban transformation Project

² Arş. Gör. Okan Şeker, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
ookanseker@gmail.com ORCID: 0000 0002 9027 8764

initiated and had to go to Taşoluk and certain villages in the Aegean, experienced a social fragmentation. This fragmentation caused individuals to question their own lives and not to come together as communities. Romans have entered two different processes of alienation at the individual and social levels. Romans who have succeeded in staying in Sulukule have entered into a cultural separation with Syrian Refugees and people coming from their former neighbors, and Romans who have gone to Taşoluk are trapped between their practice in old life and earning money. In the research, both Sulukule side and Taşoluk side were held face to face interviews and the dimensions of alienation and gentrification were revealed. As a result of the grievances experienced during the whole process, the news reflected in the media, and the interviews in Sulukule and Taşoluk, the situation of the Roma was also discussed on the concept of alienation.

Key Words: Gentrification, alienation, Romans, urban transformation project, Sulukule

Community

Giriş

1964 yılında Ruth Glass Londra'nın merkezinde bir hareketlilik tespit etmişti. Londra'da işçi sınıfının yaşadığı mahallelerdeki evleri üst ve orta sınıf üyeleri olarak daha lüks evler haline getiriyordu. Bu süreci soylulaştırma olarak tanımlayan Glass, bir mahallede başladıktan sonra da hızla yayıldığını ve eski sahipler yerlerinden edilip ve mahallenin sosyal yapısı değişene kadar devam ettiğini dile getirdi.

1980'lerde ekonomide başlayan neo-liberal dalga, soylulaştırmanın da tanımını değiştirmiş ve yeni özellikler ortaya çıkarmıştır. Soylulaştırma 70'li yıllarda olduğundan farklı bir anlam ve içerik kazanmıştır. Artık soylulaştırma salt konut rehabilitasyonunun neden olduğu bir nüfus değişimi olarak bakmamak gerekir. (Merey, 2000 s.46-49) Neil Smith (1996) ortaya çıkan bu yeni soylulaştırmanın nedenlerini ve sonuçlarını şöyle sıralamıştır.; Banliyöleşme ve rant farkının ortaya çıkması, ileri kapitalist ülkelerdeki sanayisizleşme ve beyaz yakalı istihdamının büyümesi, mekanın merkezileşmesi ve aynı zamanda sermayenin merkezileşmesi, kar oranlarının düşüşü ve sermayenin döngüsel hareketi, tüketim biçimlerindeki değişme ile demografik değişmeler (Besime, 2011, s.1 -21).

İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan şehirlerin yenilenme süreci ,60'larda 70'lerde üst sınıf ve orta sınıfın şehir merkezinde bulunan alt sınıf üyesi ailelerin evini satın alıp yenilemeyle devam etmiş, 80'lerde liberal dalgayla, bu alanlar rant alanlarına dönüşmeye başlamıştır ve 90'larda ise soylulaştırma dünyanın her yerinde kentlerdeki özel sermaye ile uyumlu kent yönetimleri için önemli bir kentsel strateji haline gelmiştir (Neill, 2002).

Soylulaştırma Türkiye'de etkisini 1980'li yılların ortasında göstermeye başlamıştır. Özellikle ANAP hükümetinin 1984 yılı kanunu ile Bedrettin Dalan'ın büyükşehir belediye başkanlığını yönetsel ve finansal yetkiler ile donatmasıyla ve İstanbul'un 'dünya' şehri olarak büyük Osmanlı geçmişi ile neo-liberal dinamikler aracılığıyla pazarlanma stratejisi bu süreç kapsamında olgunlaşır ve bu bağlamda, kentin dokusunu yeniden yapılandırma projeleri ile gelen yabancı finans sahipleri ve turistlere, büyük oteller eşliğinde kenti sunma arzusu ortaya çıkar. Bu süreçte kentin tarihsel dokusunu da bozan bir çok yapı yapılmıştır. Beşiktaş'taki Conrad Otel gibi. Siyasi belirsizlik, ekonomik çıkmazlar ve terörle mücadelede sert bir sürecin başlamış olması 90'larda Türkiye'ye yatırım yapma şartlarını zorlaştırmıştır. Ancak

2000'lere gelindiğinde İstanbul'u finans kenti yapma strateji ortaya çıkmış ve "Mega Projeler" ile kent merkezinde yaşayan azınlıkların ve düşük gelirli göçmenlerin evleri proje kapsamına dahil edilmeye başlanmış ve çeşitli vaatler ile bu topluluklar şehrin dışına taşınmıştır.

Bu süreç 2000'li yılların başında çok net hissedilmezken, 2005'e gelindiğinde ise Hatice Sultan Mahallesi ve Neslişah Mahallesi (Sulukule) kentsel dönüşüm proje alanı ilan edilmiştir. Projenin işleyiş süreci, yarattığı mağduriyetler, mahkeme süreçleri ve muhalif platformların da etkisiyle proje kamuoyunda çokça ses getirmiştir. Bizde makalemizde bu sürecin öncesinden başlayarak soylulaştırmadan önceki Sulukule toplumunu inceleyerek, dönüşüm sonucunda Sulukule toplumunun durumunu ve Sulukule'nin olduğu bölgede dönüşüm sonucunda nasıl bir toplumsal yapı ortaya çıktığını tartışarak yabancılaşmaya geçiş süreci incelenecektir.

1. Soylulaştırmadan Önce Sulukule

Sulukule Romanları geçmişten bugüne toplumsal yaşantılarını derinden etkileyen üç büyük olay yaşamışlardır. Birincisi göç ile İstanbul'a gelmeleri, ikincisi Sulukule 'de yerleşik hayata geçmeleri ve üçüncüsü kentsel dönüşüm projesi / soylulaştırmadır. Yüzlerce yıl süren sürecin son aşamasını daha iyi kavrayabilmek ve sonuçlarını anlayabilmek için bir önceki iki aşamaya da bakmakta yarar vardır. Zira ele alacağımız soylulaştırma sürecinde karşımıza çıkan bir çok olumlu ve olumsuz koşul bir önceki iki aşamaya dayanmaktadır.

1.1 Sulukule' ye Yerleşim ve Değişim Süreçleri

Genel kanaat 5 ve 11. yüzyıllar arasında farklı zamanlardaki göçlerin Hindistan'dan İran'a ve buradan batı ve güney olmak üzere iki güzergahta gerçekleştiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu göçebe toplulukların Bizans sınırlarına girmeleri 9. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Bizans'ta Miladi 803 yılında meydana gelen bir ayaklanmanın bastırılması için Bizans İmparatoru Nikephoros I. Grenik'e yardım eden bir grup Roman Bizans topraklarında serbestçe dolaşma izni almışlardır. Romanlar imparatorluğun çeşitli yerlerine dağılmış bir kısmı boğaz yoluyla Bizans'ın Avrupa yakasına geçerek Konstantinopolis'e kadar ilerlemiştir (Özkan, 2000, s.13).

Bizans İmparatorluğu'nda da göçebe olarak yaşayan romanlar, Osmanlı İmparatorluğuyla yerleşik hayata geçecektir. Evliya Çelebi'ye göre Fatih Sultan Mehmet'in Gümülcine ve Menteşe Sancağı'ndan getirerek İstanbul'a yerleştirdiği Romanlara Osmanlı yönetimi öteden beri Edirnekapi'da yer göstermiştir. 18. yüzyıl ortalarından itibaren ise şehrin iç kısımlarına sokulan Romanlar Fatih Camii yanlarındaki Saraçhane Çarşısı'nda çalışmak üzere büyük Karaman ve Dülgerzade Mahalleri'ndeki odalara yerleşmişlerdir. Ancak halkın rahatsız olması ve dile getirilen şikayetler üzerine romanların yeniden eski yerlerine yani şehrin kenarına çıkarılması kararlaştırılmıştır. Zamanla Yenibahçe, Sulukule, Ayvansaray, Üsküdar, Kasımpaşa Semtler'inde iskan edilmiştir (Özkan, 2000, s. 13).

Bildiğimiz son anlamıyla Sulukule, Yeniçerilerin, ikamet ettikleri ve talim alanı olarak denetim altında bulundurdukları kara surlarını, Yenibahçe çevresi ve bostanlarını terk etmesiyle sözü edilen yerlerin boş ve sahipsiz kalması üzerine, sur dışında ikamet eden romanlar zamanla sur içine taşınmaya başlamışlardır. Özellikle Kule-i Zemin denilen sur kulelerinin kullanım ve ikametgaha açık yerlerinin Yeniçerilerce terk edilmesi Romanların İstanbul sur içerisinde ilk kalıcı meskenlerini kurmaya başlamalarına imkan sağlamıştır (Ortaylı, 1994 s. 70-71).

Sulukule ve civarında yerleşik hayata geçen Romanların kültürel yaşantılarında iki büyük değişim meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, Sulukule Romanlarının Romanyol adı verilen dillerini zamanla unutmasıdır. (Passati, 1870, s.50-51) Diğeri ise, yaşantılarına dini inanışların girmeye başlamış olmasıdır. Romanların bir kısmı dini tercihler yaparak bu doğrultuda yaşamayı tercih etmişlerdir, tam yerleşik hayata geçişi sağlamışlardır. Burada dikkat çeken nokta ise romanların birçoğu hissiyatla din seçmemiş, genellikle çalıştıkları bölgenin ya da patronlarının dinlerini tercih etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu boyunca Sulukule'de Romanların geçim kaynaklarına bakıldığında; İstanbul'da, geleneksel meslekleri olan, süpürgecilik, baca temizleyiciliği, müzisyenlik, dansçılık, ayı oynatıcılığı, demirciliğin yanı sıra silah ve cephane yapımında uzmanlaşan Romanların da varlığı bilinmektedir. Ancak en çok icra edilen meslekler müzisyenlik ve dansçılıktır (Ortaylı, 1994). Romanlar, iskan bakımından yerli halk ile karışmamalarına rağmen sosyal hayatta çok dışlanmış değillerdi. Hatta resmi törenlerde, seferlerde romanlara da yer verilmesi imparatorluğun bir parçası olduğu kabulünün bir göstergesiydi (Fraser, 2005). Ancak Bizans, Osmanlı ve Türkiye

Cumhuriyeti altında varlıklarını sürdürmüş Romanlar her daim kentin dışına yerleştirilmişler ve gözden uzak olmalarına dikkat edilmiştir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Romanların Türk kültürüne uymaları konusunda yasalar çıkarılmıştır. (1934 İskan Kanunu 4. Madde) Bu yasa göçebe Romanlar üzerinde etkili olurken zaten yerleşik hayata geçmiş olan Sulukule Romanlarını kapsamamıştır. Ancak yasayla göç etme durumları da ortadan kalkmıştır. Cumhuriyet döneminde Sulukule adına en önemli yıllar 1957, 1992 ve 2005 yılları olmuştur. 1957'de Vatan Caddesi'nin inşası sırasında Edirnekapı ve Sulukulelilerin yaşadığı evlerin bir bölümü yıkılır, ancak Romanlar varlığını devam ettirir. 1992 yılına gelindiğinde ise yerel yönetim ve Emniyet Müdürlüğü'nün kararlı uygulamaları ve baskıları sonucunda Romanlara büyük ekonomik getirisi olan eğlence evleri ortadan kaldırılır. 2005 yılında 5366 sayılı yasa kapsamında Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri Yenileme Alanı olarak ilan edilmesi mahalle için belki de en önemli kırılmaya karşılık gelir, zira bu süreç Sulukule'deki Roman topluluğunu yerinden, Sulukule Roman kültürünü de yok eden bir imar operasyonuna dönüşür (Yalçıntan ve Çavuşoğlu, 2011, s.131).

1.2 Sulukule'de Toplumsal Yaşam

Romanlar İstanbul içinde ikiye ayrılmaktaydı; göçebeliler ve yerleşik olanlar. Yerleşik hayata geçenler Edirnekapı ve Sulukule bölgelerinde yoğun bir nüfus oluşturmuşlardı. Farklı toplumlarla iç içe yaşayan Romanların genetik ve kültürel özelliklerini büyük ölçüde muhafaza etmelerindeki en büyük etken dışarıdan evlilikleri onaylamayan ve evlilik konusunda oldukça katı tutumlar sergilemeleridir. Aile içi ilişkilerinde ise anaerkil bir yapıya sahip olmalarına karşın, içinde buldukları ataerkil toplumlar nedeniyle, anaerkil yasalarını olduğunca dışarıya karşı gizlemeye çalışmışlardır (Hermann, 2000, s.40).

Sulukulelilerin günlük yaşamının büyük bir çoğunluğu sokakta geçmektedir. Hem göçebelilik kültüründen kalma hem de rahat yaşam tarzını benimsemelerinden dolayı ev içlerinde yaşama ve modern toplumlardaki misafirlige gitme kültürü yoktur. Bütün toplumsal ilişkiler sokakta yaşanmaktadır. Düğünler, cenazeler, kavgalar gibi. Bu birbirine zıt ilişkilerin tümünde müzik hakimdir. Büyük kavgalar ve tartışmalar yaşansa dahi uzun süreli küslükler olmaz ve yine herkesin önünde barışırlar.

Soylulaştırmadan önce, konuştuğumuz bir kaç Sulukuleli Romandan öğrendiğimiz toplum yaşamında paranın ya da maddiyatın pek bir hükmünün olmadığıdır. Her şey günü kurtarmaya yönelik kurgulanmıştır. Belli bir sistemleri olmasa da herkes her şeyi yapmaya küçük yaşlarda başlar. Toplumsal yaşantılarında lükse yer olmadığı için çok fazla ihtiyaçları da yoktur. Eğitim ve sağlık hizmetlerinden her vatandaş gibi yararlanamamaktadırlar. Keza birçoğunun vatandaşlık belgesi de yoktur. Bunun en büyük sıkıntısını Kentsel Dönüşüm sürecinde açılan hak davalarında göreceğiz.

Toplumsal yapının çöküntüye uğramasının en büyük nedenlerinden biri olarak birçok sosyolog tarafından da eğlence evlerinin kapatılması olarak gösterilir. 1994 yılında Sulukule'de 37 adet eğlence evi varken ve mahalle ekonomik açıdan yıkım öncesinin yoksulluğunun yaşamıyorken, Emniyet Müdürlüğü'nün Hortum Süleyman üzerinden faşist baskılarla eğlence evlerini yok ettiği biliniyor. 37 eğlence evinin birkaçı dışında tamamı "dış dünya" tarafından dışlanmış Sulukule tarafından belirlenmiş ahlaki değerler üzerinden çalışıyor ve yaklaşık 1000 kişiye iş imkanı sağlıyor. Dahası müzisyenlik eğitimi usta çırak ilişkisi üzerinden bu eğlence evlerinden kuruluyor. Ancak eğlence evlerinin yok edilmesi, sistemin içine kabul edilmeyen mahallelinin bir kısmını esrar satıcılığı ve küçük hırsızlıklara yönlendiriyor, mahallede uyuşturucu kullanımı bu kez kafayı dağıtmak üzerine yaygınlaşıyor (Yalçın ve Çavuşoğlu, 2011). Eğlence evlerinde dansçılık yapan kadınlar, ekonomik durumlarının kısıtlı olmasından dolayı, kapatılan evlerde fuhuşa yönelmişlerdir.

Bugün Sulukule bünyesinde Neslişah Cami çevresindeki Romanların son otuz yıldır Kadiri ve Nakşi Tarikata mensup İslami cemaatler tarafından ıslah edilerek kısmi de olsa topluma kazandırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu konu ile ilgili İlber Ortaylı'nın tespitleri önemlidir: "Neslişah Camii civarında Kuruçınar, Sarmaşık, Küçükçeşme ve Çalı Sokakları'nda oturan ahali (yani bunlar, Neslişah Mahallesi'nin ikinci grubu ise) birinci gruptan tamamen farklı olup tesettürlüdür ve Fatih Semt'inde görülen yeni dini yaşam tarzını sürdürür. Bunlar eğlence sektörüne hizmet eden birinci grupta devamlı çekişme içindedirler. Yan yana sokaklarda yaşayan iki ayrı alem açık bir şekilde göze çarpar. Birinci grubun kullandığı İstanbul'un otantik şivelerine (ağız) ikinci grupta rastlanmaz. Birinci grupta nüfus kağıdı bile olmadığı için okula gidemeyen çocuklar ikinci grupta görülmez. İkinci grup, mahallenin -yanlış olarak- Sulukule diye adlandırılmasından şikayetçidir (Ortaylı, 1994).

2. Sulukule'de Soylulaştırmanın Başlaması

Romanları tarihsel süreçte en çok yıkıma uğratan olay olarak gösterebileceğimiz Kentsel Dönüşüm Projesidir. Proje diğer iki büyük olaya göre Romanları daha fazla etkilemiştir. Süreç boyunca yaşadıkları mağduriyetler, kentsel dönüşümün başlayabilmesi için topluluğa yönelik yapılan karalama kampanyaları ve ardından topluluğun kendi içinde ayrışması sonuçları açısından tarihsel süreçteki diğer iki aşamadan daha ağır sonuçlar doğurmuştur.

Soylulaştırmanın ilk ayağı olarak Sulukule'nin seçilmesi rastlantısal değildir. Yukarıda da anlattığımız gibi tarihsel süreçle beraber gelen toplumsal dışlanma ve Romanların şehrin dışında tutulma isteği bu sürecin Sulukule'de başlamasının en büyük sebeplerindedir. Sosyolojik ve kültürelci yaklaşımlar, bu yıkımları, esasen kentsel mekanın merkezinde gerçekleşen kendi haline terk edilmişliğin bir sonucu 'kirlilikten' arınma faaliyeti olarak açıklamaktadır.(Çubukçu, 2011, s.89). Zamanla şehrin merkezinde kalmış Sulukule şehrin diğer sakinleri tarafından 1990'lardan sonra gidilmeyecek ya da korkarak geçilecek bir alana dönüşmüştür. Burada şüphesiz yukarıda bahsedilen süreçlerden geçen toplum için kendini koruma içgüdüğü uyandırmıştır. Ayrıca, İlber Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi; "zira sur dibi bazı izbeler İstanbul'un gecekondulu ortalamasının altında bir malzemeyle yapılan derme çatma akarsuyu olmayan barınaklar" yaşam koşulları son derece düşük seviyededir. Çevresindeki yapılara göre hem daha eski hem daha bakımsızdır. Bu durumlar çevre sokaklardan ve mahallelerden sayısız şikayet almıştır. Yine Kentsel dönüşüm sürecinin Sulukule'de başlamasının bir diğer nedeni ise yukarıdaki olumsuzluklara bağlı olarak zamanla gelişen olumsuz Roman algısıdır. Bu durumla beraber Romanların çok büyük kamuoyu oluşturamayacağını bilmesidir.

Nitekim süreç Fatih Belediyesi Başkanı'nın da baskılarıyla 2005 yılında başladı. İlk olarak Fatih Belediyesi gitmek isteyen ve anlaşma isteyen Romanlara Taşoluk'ta yapılan TOKİ binalarından taksitle daire vermiş ve ödeme gücü olan Romanlar Sulukule'yi terk etmeye başlamıştır. Gidenlerin evleri hemen yıkılmış ve moloz parçaları caydırma politikası olarak sokakta bırakılmıştır. Vazgeçmeye niyeti olmayan Sulukule'de kalan Romanlara ise yasal süreçler en sert şekilde işletilmiştir. Fatih Belediyesi tarafından sunulan seçenekleri kabul etmek zorunda bırakılmışlar ve Taşoluk'un yolunu tutmuşlardır. Böylelikle Sulukule İstanbul'da gerçekleşen ilk kentsel yenileme alanına dönüşmüştür. 2010 yılı itibarıyla

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

Sulukule bir şantiye alanı haline gelmiş ve Sulukuleliler kentte tutunmak için çeşitli semtlerde ve biçimlerde barınma imkanları icat etmeye çalışmışlardır (Yalçıntan ve Çavuşoğlu, 2011)

2.1 Soylulaştırmaya Karşı Muhalif Hareketler

Sulukule şehrin merkezinde göz önünde olan bir alana müdahale olması ve tarihsel değer açısından UNESCO tarafından da korunan bir alanda uygulanması, köklü bir kültürü hedef almasından da dolayı toplumun bir çok kesiminden tepki çekmiştir. Sulukule Platformu, Sulukule'nin imhasını engellemek için çalışan, Sulukule Kentsel Yenileme Projesini protesto eden, Sulukule'deki tahliye çalışmalarını durdurmaya çalışan ve 2005'ten beri bölgedeki kültürel mirasa dikkat çeken bir girişimdir. Platform kendiliğinden ortaya çıktı ve "40 Gün 40 Gece Sulukule" etkinliği organizasyonun başlangıç noktasını oluşturdu. Platform, Sulukule'yi inceleyen ve değerlendiren herkesin katılımıyla kendiliğinden oluşuyordu (Ezme, 2014, s.57). Yıkımlar ve mağduriyetler arttıkça etkinlikler düzenlenip, ünlü kişilerin de Sulukule'ye gelmesi sağlandıkça, medya yükselen bir ilgi göstermiştir. Platformun merkezsiz bir çalışma yapısı vardı. İnsanlar süreç içinde bir ihtiyaç doğarsa disiplin alanlarındaki becerilerini kullanırlar. Özel yaşantılarından ve işlerinden arta kalan zamanlarda süreç ile ilgilenmeleri en büyük handikapı (Ezme, 2014). Bu durum muhalefetin sistematik ve planlı yapılamamasına yol açmasına rağmen, kamuoyunun dikkatini bu projenin üzerinde yoğunlaştırmış ve Romanlara desteğin artmasında katkıda bulunmuştur. STOP (Sınır Tanımayan Otonom Plancılar), Sulukule Platformundan farklı olarak Fatih Belediyesinin hazırladığı Kentsel Dönüşüm Projesine alternatif bir proje oluşturmuştur. Sulukule için STOP'un hazırladığı planlama çalışması imar ve şehircilik ilke ve esaslarına uygun bir çerçeve üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda, üst ölçek planlama çalışmalarına uygun, sağlıklaştırmaya dayalı, yaşayanları yerinden etmeyen, imar ve koruma mevzuatının belirlediği standartlara uyumlu bir planlama çalışmasıdır (Yalçıntan ve Çavuşoğlu, 2011). Hem yıkık harabe yapıların yenilenmesi, hem de Sulukulelilerin mağdur edilmemesi açısından alternatif plan beğeniyle karşılanmıştır. Fatih Belediyesi de bu duruma karşı koyamamış ve STOP ekibinin çalışmasını değerlendirmiştir. Ancak, Fatih Belediyesi yaklaşık 1 ay süren görüşmelerde alternatif planın mevcut projeye eklenmesi, ancak yıkım kararlarının devam edeceği sonucuna varmıştır.

Sulukule Çocuk Atölyesi ise STOP ve Sulukule Platformundan farklı olarak Roman çocuklarını odağına alan bir kuruluştur. Başlıca hedefi çocukların yaşanan yıkım sürecinden mümkün olduğunca etkilenmemelerini sağlamak ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak olan atölye tüm faaliyetlerini gönüllülük üzerinden gerçekleştirmektedir. Atölyenin faaliyetlerine başlaması ile birlikte mahalle çocuklarının eğitime ve dolayısıyla okula olan bakışlarında olumlu yönde değişimler yaşanmıştır (Ergun Cem, Kentsel Dönüşüm ve Sulukule Çocuk Atölyesi) Tüm bu süreçler ve 3 farklı yapıdaki hareket Sulukule'de yapılan soylulaştırmaya engel olmamıştır. Belli bir stratejisi olmayan ve sistematik çalışmayan bu örgütler medyada iktidar tarafından sistemli yapılan algı operasyonlarını engelleyememiştir. Ayrıca finansal açıdan da gerekli destekleri bulamayan örgütler, gönüllülük esasıyla ayakta kalabilmiştir. Dönemin hükümetinin yasalarda da gerekli değişiklikleri ve kolaylıkları sağlaması da sürecin hızlanmasında etkili olmuştur. Bu kuruluşlar tarafından bir çok kez açılan davalarla yıkım kararı durdurulmuş olmasına rağmen, Fatih Belediyesi'nin karar tanımazlığı da süreci sonuca ulaştırmıştır. Aynı zamanda İstanbul içinde yaşayan diğer Roman toplulukları da gerek iktidar yaptırımından çekindikleri ve olanların kendi başlarına da geleceğini düşündükleri için Sulukule Romanlarına destek vermemeleri de muhalefeti sekteye uğramıştır. Ancak yine en büyük darbe karşıt düşünceye sahip Sulukule Romanlarından gelmiştir. Bir çoğunun medyaya yansıyan " Biz buradan ümidimizi kestik, burası fuhuş bataklığı oldu, burada yaşanılmıyor." algı operasyonuna destek veren açıklamaları muhalif süreci derinden etkilemiş ve hareketlerin motivasyonunu düşürmüştür. Yukarıda da bahsettiğimiz Osmanlı zamanında Müslümanlığı seçmiş ve cemaatler tarafından asimile edilen muhafazakar Romanlar da medyada yer almış ve Fatih Belediyesi'nin de desteklediği alternatif mahalle derneğini kurmuşlardır.

2.2 Soylulaştırmanın Ardından Sulukule

Edirnekapı yönüne gittiğiniz zaman uzaktan artık çok net şekilde fark edilebilen bir Sulukule ortaya çıkmıştır. Bu durumu olumlu anlamda düşünmemek gerekir. Zira yenilenen alan diğer sokaklarla ne entegre olabilmiş ne de bölgenin mimarisine uyum sağlayabilmiştir. Bölgedeki çalışmalardan sonra ise yenilenen alanın diğer taraflarla ilişkisi kesilmiş ve etrafı duvarlarla, parmaklıklarla çevrilmiştir. Sitenin dışında ise Romanların yaşadığı gözlemlenebilmektedir. Önceden yeni yapılanmanın olduğu yerde yaşayan bu Romanlar yeni yapılan evlere güçleri

yetmediği için çevre sokaklarda kiralara çıkmışlardır. Son kalan birkaç Sulukuleli aile ile konuşmaya çalışıldığında ise eskiye özlem ve borçlarından bahsetmektedirler. Projeden önce de çalıştıklarını ancak şu anda TOKİ' ye olan borçlarını ödeyebilmek için daha çok çalıştıklarını ve kazandıklarının sadece borçlara gittiğini belirtmişlerdir.

Yenilenen Sulukule'de en dikkat çekici nokta ise Suriyelilerin bölgeye yerleşmeleri olmuştur. Çevre ailelerden edinilen bilgilere göre bir evde birden fazla Suriyeli ailenin yaşadığı yönündedir. Ayrıca evlerden çıkan Suriyeli gençler yedek anahtar kopyalayıp saklayarak, evlere kendilerinden sonra giren kiracıların eşyalarını çalmaktadır. Suriyelilerin kendi aralarında bir dayanışma oluşturduğu söylenmekte ve hırsızlık dışında da fuhuş ve uyuşturucu ticareti gibi illegal yollara başvurdukları, bölgenin yerlileri tarafından iddia edilmektedir. Fiziki açıdan iki mahallenin (Hatice Sultan ve Neslişah) değiştiğini söylemek mümkünse, illegal yaşantının bittiğini söylemek mümkün değildir (Yeniçağ Gazetesi, Sulukule Mülteci Kampına Benzedi, 2014).

Sulukule'de Suriyeliler dışında ise bir kaç Roman aile kalmıştır. Topluluğun eski üyelerinin bir çoğu Taşoluk'ta kalmıştır. Geri dönmek isteseler de Sulukule'de evlerin fiyatlarının yüksek olması nedeniyle orda yaşamaya devam etmek zorundadırlar. Kalan bir kaç Roman ailenin ise eski Sulukule kültürünü yaşattıklarını söylemek ise çok güç. Geri dönen ailelerden birinin üyesinin söyledikleri "Şu an bu dükkanda otururken kapımı içerden kilitlemek zorundayım, yarım saatte bir tinerçiler geliyor ve tehdit edip para istiyorlar." Her ne kadar daha önceden zor şartlar altında yaşayıp eğitim, sağlık gibi sorunları olsa dahi önceden güvenlik sorunları olmadığını dile getiriyorlar. Birkaç Roman aile ve bir evde 15 kişiyi varan sayılarda yaşayan Suriyeliler dışında, Sulukule evlerine talep yoktur. Ne orta sınıf ne de üst sınıftan buraya yönelik bir talep olmadığı gibi, gelenler ise yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı en fazla bir ay dayanabilmektedir (Radikal Gazetesi, Hayalet Mahalle Sulukule, 2015). Bir binada üst katında Romanların orta katında muhafazakar bir ailenin alt katında ise birden fazla Suriyeli ailenin oturduğu bir düzen ortaya çıkmıştır. Bölgede gözlemlenen kötü bir olayla karşılaşılmasına rağmen, bölgede yaşayan Romanlardan edinilen bilgiye göre bu 3 farklı grubunda birbirine saygı göstermediğidir. Son zamanlarda ise bölgeyi daha da çok milletli yapacak, savaş bölgelerinden kaçan zengin ailelerin burayı tercih etmesi durumu daha zora sokmaktadır.

3. Soylulaştırmanın Etkileri ve Taşoluk'ta Yabancılaşma

Yeni inşa yoluyla soylulaştırma ve yerinden edilme kavramlarını birlikte düşünürken, fiziksel mekanın terk edilmesinin o kişilerin kimlik ve aidiyet duygularında ve varoluş biçimlerinde de mecburi bir dönüşüme sebebiyet verdiği göz önünde bulundurulmalıdır. (Davidson, 2010, s 395 – 411). Bu bağlamda Sulukule'den Taşoluk'a giden Romanlar ve Sulukule'de kalan Romanlar soylulaştırmayla birlikte hem kendi toplumuyla hem de diğer toplumlarla bir yabancılaşma sürecinin içerisine girmişlerdir. Yabancılaşma kavramı, karmaşık bir çok süreci ifade eder. Psikolojik olarak, kişinin kendini evinde hissetmemesi, normsuzluk, anlamsızlık gibi his ve duygulara kapılmasıdır. Sosyolojik olarak ise; toplumsal ilişki ve süreçlerin rasyonelleşmesi, mekanikleşmesi, ve bunun sonucu olarak da dünyanın büyüünün bozulması, uzmanlaşmanın artması ve yine toplumsal süreçlerin bireyler için kontrol edilemez oluşudur (Örnek ve Başkaya, Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü).

TOKİ evleri için hak sahibi olan Romanlar 15 yıl boyunca kira öder gibi taksitle ev sahibi olma hakkına sahip olmuşlardır. Bu evlerdeki doğalgaz elektrik ve su vb için aydan aya gelen faturaları ödeyemedikleri gibi, taksitler 2 ay geciktiği takdirde ise haklarının ortadan kalktığı ağır bir sözleşmeye imza atmışlardır. Birçoğu birikimden ve düzenli gelirden yoksun has sahipleri, Taşoluk'taki TOKİ evlerinde oturmaları mümkün olamamış ve hak sahipliklerini satmışlar ve yukarıda bahsettiğimiz yeniden yapılan Sulukule'nin çevre sokaklarına yerleşen aileler olmuşlardır.

Taşoluk'taki evlerin kira bedelini ödemeyi başaranlar için ise hayat çok kolay geçmemektedir. Sulukule'den 41 kilometre uzaklıktaki bu bölgede yaşayan yerel halk Romanların gelmesinden rahatsız olmuşlardır. Uzun bir süre herhangi bir ulaşım aracının olmaması ve Romanlara ait istihdam alanının oluşturulmaması başlıca sıkıntılar arasındadır. Romanların Sulukule'de yaşadıkları dayanışma ilişkilerini burada oluşturmaları ise imkansızdır. Ortak yaşamın oluşamayacağı apartman tipi konut bölgesinde, ödünç ve ya veresiye olanağı tanıyan yerel esnaf bulunmadığı gibi okul hastane gibi kamu kuruluşları da bölgeye son derece uzaktır. Taşoluk'a giden Romanların en zorlandığı nokta ekonomik şartlar olsa dahi bunu kültürlerinden ayırmak son derece zordur. Örneğin aktarılanlara göre; Sulukule'de bulunan kahvede erkekler iş bekler ve düğün ya da eğlence yapmak isteyen insanlar bu kahveye gelerek müzisyenleri kiralar. Taşoluk'un ulaşımının çok zor olması bu iş bulma yöntemini

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

bitirdiği söylenebilir. Sulukule'de her an her saat çaldıkları müzik aletlerini Taşoluk'un karışık toplumsal yapısında yapmaları çok zor olmuş ve çevre evlerden bir çok şikayet almışlardır. Bu durumla beraber usta - çırak ilişkisi içerisinde aktarılan müzisyenlik kurumu zayıflamıştır. Hali hazırda kültürlerinden para kazanan bu insanlar için, kültürlerini kaybetmeleri ekonomik gelirlerini de kaybettirmiştir.

Romanların diğer toplumlarla ve kendileriyle yabancılaşmalarındaki temel neden genel toplum yapısının dışında olmaları ve yaygın toplum yapısının içine atılmaları. Soylulaştırma aracılığıyla yapılan toplumun içine atılmaları yapay yolla gerçekleştirilmiştir. Romanların ve Türk toplumunun sadece belli ortamlarda karşılaşması (eğlence yerleri, çiçek satmak için yol kenarında duranlar) ne toplumsal ne de kültürel açıdan ortak bir noktalarının olması, çoğunluk kitle tarafından kabul edilmemeleri hali hazırda bir dışlanmışlık yaratmıştır. Ancak Roman toplumu Sulukule'de hem kültürlerini korumaları açısından hem de dışlanmışlığı hissetmemeleri açısından izole ve içine kapanık bir yapı oluşturmuştu. Herhangi bir Roman mahallesini ziyaret ettiğiniz de dahi göçebeliğin izlerini görmek mümkünken, böyle bir toplumu modern hayatın işleyişi içine yerleştirmek son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Daha açıklayıcı olmak adına bu durumu Durkheim'in organik dayanışma ve mekanik dayanışma kavramları üzerinden açıklayabiliriz. Durkheim'a göre mekanik dayanışma benzeşmeye dayalı, işbölümünün oldukça sınırlı olduğu ve farklılaşmanın olmadığı daha çok sanayi öncesi toplumlarda görülmektedir. İnsanlar, maddi toplumsal bir olgu olarak iş bölümünün gelişmediği geleneksel toplumlarda daha çok genel konumlarda yer alır. Bu topluluğun bireyleri aynı duyguları hissettikleri, aynı değerlere sahip oldukları ve aynı kutsal inancı paylaştıkları için birbirlerine benzemektedirler. Bireyler farklılaşmadığı için de bu tipteki toplumsal yapılar kendi içinde tutarlıdır (Ritzer, 1992). Çok fazla iş kolunun olmadığı, topluluk içindeki bireylerin her şeyi yapacak şekilde yetişmeleri ve uzmanlaşmanın (müzisyenlik dahil) olmadığı ve büyükten küçüğe geçen bilgi aktarımlarının olduğunu düşünürsek Sulukule Romanları'na mekanik dayanışmanın hakim olduğu bir topluluk diyebiliriz. Organik dayanışma ise; farklılaşmaya dayalı, işbölümünün ve toplumsal farklılaşmanın yoğun olduğu toplumlar için kullanılmıştır. Durkheim'e göre, organik dayanışma kavramı farklı parçalar arasındaki ilişkilerin birleştiği, farklılaşmış ve uzmanlaşmış işlevlerden oluşan bir sistemi ifade etmektedir. Birey, kendisini oluşturan parçalara bağlı olduğu için topluma bağlıdır. Uzmanlaşmanın olmadığı hatta eğitimin çok

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

düşük seviyelerde olduğu Sulukule Roman topluluğunun mekanik dayanışmalı toplum yapılarından organik dayanışmalı toplum yapısına geçmeleri yukarıda bahsedilen bir çok sorunu da ortaya çıkarmıştır. Burada göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus ise sistematikleşmiş toplum anlayışının Roman algısıdır. Bu durum ileriye dönük iki topluluğun birleşmesi yönünde de engeldir. Romanların kendilerine yabancılaşmaları ve uzun yıllar beraber yaşadıkları Sulukule toplumuna da yabancılaşmaları şüphesiz soylulaştırma süreci sonucunda ortaya çıkmıştır. Kendilerini güvenceye almak için Fatih Belediyesi için anlaşanlar, kendi içlerinden gelen suçlamalar, artık ailelerin ve bireylerin kendi içlerine çekilmeye başlamasına neden olmuştur. Güven duyguları kendilerine ve toplumlarına karşı zayıflamıştır.

Romanların birçoğu TOKİ ile imzalanan anlaşmayı yerine getirememiş ve evsiz kalmışlardır. Resmi kaynaklarda yer almamasına rağmen bir kaç Roman ailenin Ege Bölge'si civarına doğru gittikleri Taşoluk'taki Romanlar tarafından dile getirilmiştir. İlerleyen zamanlarda bu ailelere yenilerinin eklenebileceği söylenmektedir.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirdiğimiz kentsel dönüşüm projesinin Romanlar üzerinde nasıl derin etkiler oluşturduğunu belirttik. Bireyler kendi içlerinde ve topluluk diğer topluluklara karşı yabancılaşmaya başlamıştır. Daha önceki Roman karakterlerinin zayıflamaya başlaması ve ekonomik odaklı düşünmeye başladıkları saptanmıştır. Bununla beraber kültürlerini kullanarak ayakta kalan bu topluluk, kültürlerinden para kazanamadıkları içinde kültürlerinde etkisinin zayıflamaya başlamıştır. Kültürün işlevsizleşmeye başlaması bu topluluğun üyelerini başka arayışlara itmiştir.

Sulukule'de yapılan soylulaştırmanın diğer soylulaştırmalardan farkı ise, bir ekonomik sınıfa değil, dışlayıcı ırkçı söylemlerle bir topluluğa yapılmış olmasıdır. Özellikle şu anda devam eden Tarlaş ve Fikirtepe kentsel dönüşüm projesinden etkilenenler ekonomik boyutlarda Sulukule Romanlarına göre daha fazla kazanım elde etmişlerdir. Şüphesiz bunda Sulukule'de yaşanan mağduriyetin etkisi vardır.

KAYNAKÇA

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

- **Başkaya F.** ve **Ördek A.** (2008) *Ekonomik Kurumlar Ve Kavramlar Sözlüğü Eleştirel Bir Giriş*, Özgür Üniversite.
- **Berger H.** (2015). *Çingene Mitolojisi*, Bilgesu Yayıncılık.
- **Biçki Doğan,** (2005). *Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik Ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırılmalı Bir Analiz*, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi Cilt:7 Sayı:1.
- **Çubukçu, S.** (2011). *Mekanın İzdüşümünde Toplumsal Cinsiyet: Sulukule Mahallesi Ve Romanlar*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:44
- **Dinçer İ.** ve **Enlil Z.** (2002). *Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar:Tarlabası İstanbul,* Yoksulluk Kent Yoksulluğu Ve Planlama, Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu, Ankara.
- **Duygulu M.** (1992). *Çingeneler*, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.
- **Enlil Z.** (2002). *Yeniden İşlevlendirme Ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent*
- *Merkezlerinin Ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi*, Domus M, 2000, Aralık No:8.
- **İnce E.** (2013). *Yeni Ev Değil, Hayat Boyu Borç*, Radikal Gazetesi.
- **İslam T.** (2005). *Outside The Core, Gentrification In İstanbul*, Taylor & Francis e-Library.
- İstanbul Şehir Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, (2005) *Sözlü Tarih Çalışmaları*.
- **Ortaylı İ.** (1994) *"Sulukule"*, *Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, Tarih Vakfı Yurt
- Yayınları.
- **Özdek Y.** (2002). *Küresel Yoksulluk Ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları Yoksulluk*,
- **Passati A.** (1870). *Etude Sur Les Tchinghamians Ou Bohemiens De L'empire Ottoman*, İstanbul.
- **Smith N.** (2002) *New Globalism, New Urbanism: Gentrification As Global Urban Strategy*,
- **Sönmez B.** (2014). *Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek*
- **Sümer S.** (2015). *Hayalet Mahalle: Sulukule*, Radikal Gazetesi.
- *Şiddet ve İnsan Hakları" İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını*, Ankara.
- **Yalçintan M.ve Çavuşoğlu E.** (2009). *An Alternative To Revitalise Sulukule As A Neighbourhood*

- Yalçintan M.ve Çavuşoğlu E. (2011). *Sulukule'den Arda Kalan: Yenileme Sürecinin Öğretileri Ve Yenilikçi Muhalefet Pratikleri*, Toplum Bilim Dergisi
- Yalçintan M.ve Çavuşoğlu E. (2008). *Kentsel Dönüşüm Süreçlerine Bağlı Yeni Sınıf Dengelerinin İnşasında Toplumsal Muhalefet: Taraflar Ve Stratejiler*
- Yavaşoğlu S. (2014). *Sulukule Mülteci Kampına Benzedi* Yeniçağ Gazetesi.
- Yavuztürk Ş. ve Göncüoğlu S. (2009). *Sulukule ve Çingeneleri*, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi Arşiv Sayı 23.
- Yedikardeş U. (2015). *Sulukule'de Romansız Sanat Olur Mu Be Ya!* 'Cumhuriyet Gazetesi.

AKADEMİSYENLERDE İŞ YAŞAM DENGESİ VE UZAKTAN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİN BELİRLENMESİ

(Sayfa 26-37)

Dr.Öğr.Üyesi Neşe Uysal³
Amasya Üniversitesi Sağlık Bil.Fak.
nese.uysal@amasya.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Merve Çayır Yılmaz²
Amasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
merve.yilmaz@amasya.edu.tr

ÖZ

Bu çalışma, akademisyenlerde iş yaşam dengesini etkileyen bireysel faktörleri belirlemek, akademisyenlerin uzaktan çalışmaya ilişkin görüşlerini belirleyerek bu görüşlerin iş yaşam dengesi üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla yapıldı. Tanımlayıcı tipteki bu çalışmanın örneklemini devlet üniversitelerinde çalışan ve uzaktan çalışma deneyimi olan 212 akademisyen oluşturdu. Araştırma verileri, Tanıtıcı Bilgi Formu, Uzaktan Çalışmaya İlişkin Görüşleri Değerlendirme Formu ve İş Yaşam Dengesi Ölçeği kullanılarak online ortamda toplandı. Çalışmamızda, akademisyenlerin %51,9'u uzaktan çalışma sürecinde çalışma ortamını diğer sorumluluklarla birlikte düzenlemede sorun yaşadığını belirtti. Akademisyenler uzaktan çalışmanın avantajlarını; esnek çalışma ortamı, ulaşım sorununun olmaması, işi bölen unsurlardan kurtulma olarak bildirirken; dezavantajlarını; iş ve özel yaşam sınırlarının belirsizleşmesi, hareketsizlik ve sosyal etkileşimde azalma olarak bildirdi. Çalışmamızda, cinsiyet, medeni durum, yönetici görevinin olması, hafta sonu çalışma, sorumlulukları düzenlemede sorun yaşadığını bildirme ve çalışma saatleri ile iş yaşam dengesi alt ölçek boyutları arasında anlamlı farklılıklar olduğu saptandı.

Anahtar Kelimeler: Akademisyen, İş Yaşam Dengesi, Uzaktan Çalışma

DETERMINATION OF WORK-LIFE BALANCE AND THE OPINIONS OF REMOTE WORKING IN ACADEMICIANS

ABSTRACT

This study was carried out in order to determine the individual factors affecting the work-life balance of academicians, to determine the views of academicians about remote working, and to reveal the effects of these views on work-life balance. The research was conducted as descriptive design. The sample of the study consisted of 212 academicians working at state universities, who had remote working experience. Data were collected online using an introductory information form, an evaluation form for remote work, and a work life balance scale. 51.9% of academicians stated that they had problems in organizing the working environment together with other responsibilities during this period. The academicians reported advantages of remote work were flexible working, lack of transportation problems, reduction of factors that disrupt work, the most frequently reported disadvantages were; blurring of business and private life boundaries, inactivity and decreased social interaction have been reported. In the study, it was found that there are significant differences between gender, marital status, presence of a manager role, working at the weekend, having problems in organizing responsibilities, working hours and the work-life balance scale sub-dimensions.

Keywords: Academicians, Work-Life Balance, Remote Working

³Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, nese.uysal@amasya.edu.tr

²Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, merve.yilmaz@amasya.edu.tr

1. GİRİŞ

Çalışan bireylerin yaşamlarının iki alanını oluşturan iş yaşamı ve özel yaşam arasındaki denge, iş hayatında verimliliği ve bireysel anlamda doyumu ve mutluluğu yakalamak açısından oldukça önemlidir (İlhan, 2005; Vyas vd., 2015; Saeed ve Farooqi, 2014). Aile, özel ve çalışma yaşamı arasındaki uyumu ifade eden iş-yaşam dengesi, bireylerin kişisel ihtiyaçları ile çalışma alanından kaynaklanan ihtiyaçlarının uyumlu hale gelmesiyle sağlanmaktadır (Doğru ve Tekeli, 2010:11-18; Korkmaz ve Erdoğan, 2014: 541-577). Günümüzde teknolojik gelişmeler, yaşam tarzlarındaki değişimler, sosyoekonomik koşullar, yoğun rekabet ortamı, daha uzun çalışma saatleri gibi birçok faktörün etkisiyle iş ve yaşam dengesinin kurulmasında sorunlar ortaya çıkmıştır (Doğrul ve Tekeli, 2010: 11-18; Sivaraman, 2016: 52-58).

Her işin kendi doğası gereği farklı koşulları, zorlukları, stres faktörleri mevcuttur. Bununla birlikte iş yaşam dengesinin kurulmasında en çok zorlanan mesleklerin başında akademisyenler gelmektedir. Öğretim elemanları; ders anlatma, öğrenci danışmanlığı yapma, öğrencilerin projelerini ve tezlerini değerlendirme, bilimsel çalışmalar yapma, ulusal/uluslararası toplantılar düzenleme gibi çoklu görev ve sorumluluklar nedeniyle işlerini sadece mesai saatleri içinde gerçekleştirememekte ve iş yaşam dengesini kurmakta zorluk yaşamaktadır (Bayramoğlu, 2018: 20-33; Gürel, 2018: 31-34). OECD ülkelerinde iş yaşam dengesini değerlendiren verilerin analizinde, 50 saat ve üzeri çalışan ortalaması ile Türkiye ilk sırada yer alırken, bireylerin kendine ayırdığı boş zamanda ise Türkiye en az boş zamana sahip çalışanların bulunduğu ülkeler arasında yer almıştır (Keklik ve ark., 2020: 20-33). Günümüzde bireylerin çalışma şartları düşünüldüğünde, iş yaşam dengesinin sağlanması oldukça zor olmakla birlikte, iş yaşam dengesinin sağlanması birey, toplum ve örgütler açısından oldukça önemlidir. Çünkü iş yaşam dengesinin iş doyumunda, örgütsel bağlılıkta, üretkenlikte ve yaşam doyumunda artış ile ilişkili olduğu belirtilirken, iş-yaşam dengesizliğinin stres düzeyinde artış, yaşam doyumunda azalma, örgütsel bağlılık, üretkenlik ve performansta düşüş, depresyon ve tükenmişlik ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Bell vd., 2012; Guest, 2002; Küçükusta, 2007; Işıl ve Koçoğlu, 2014).

İş yaşam dengesinin olumlu etkileri olduğu düşünüldüğünde, aile dostu uygulamalar, mesleki gelişim için fırsatlar sunma, uzaktan ve esnek çalışma saati gibi iş yaşam dengesi üzerine etkisi olan uygulamalara son yıllarda ilgi artmıştır (Bayramoğlu, 2018; Bell, 2012; Fiksenbaum, 2014; Kıcırcı, 2018). Teknolojinin getirdiği yenilikler ve iletişim araçları ile günümüzde evden çalışma/esnek çalışma modelleri yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ancak uzaktan çalışma biçiminin iş ve özel yaşam arasında dengeye olumlu katkıları olduğunu belirten çalışmaların yanında aksini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. (Demerouti vd., 2013; Doğrul ve Tekeli, 2010; Naktiyok ve İşcan, 2003). Evden çalışmanın zamanı esnek kullanma, aileye ve özel yaşama daha fazla vakit ayırma, yolda harcanan zamandan tasarruf etme, eşlerin her ikisinin de çalıştığı ailelerde ilişkileri düzenleme, kişilere iş yaşamlarında daha fazla özgürlük, kontrol ve esnek zaman imkânı verme gibi birçok avantajı vardır. Bununla birlikte evden çalışmanın iş-özel yaşam arasındaki sınırları belirsizleştirme, sosyal ve mesleki izolasyon, öz disiplini sağlayamama ve işe motive olmakta zorlanma gibi dezavantajları da bulunmaktadır (Doğrul ve Tekeli, 2010; Chang vd., 2013; Kıcırcı, 2018; Naktiyok ve İşcan, 2003).

Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde, iş-yaşam dengesi konusuna son yıllarda verilen önemin arttığı ve bu konuda yapılan çalışmalarda artış olduğu görülmekle birlikte akademisyenlerde iş yaşam dengesini değerlendiren sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ayrıca akademisyenlerin uzaktan çalışmaya ilişkin görüşleriyle birlikte iş yaşam dengesini değerlendiren çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, akademisyenlerde iş yaşam dengesini etkileyen bireysel faktörleri belirlemek, Covid- 19 pandemisi sürecinde uzaktan çalışma deneyimi yaşayan akademisyenlerin uzaktan çalışmaya ilişkin görüşlerini belirleyerek bu görüşlerin iş yaşam dengesi üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, akademisyenlerin iş yaşam dengesini ve uzaktan çalışmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma soruları:

(a) Akademisyenlerin iş yaşam dengeleri nasıldır?

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

(b) Akademisyenlerin uzaktan çalışmaya ilişkin görüşleri nelerdir?

(c) Demografik özellikler ve uzaktan çalışmaya ilişkin görüşlerin iş yaşam dengesini üzerinde etkisi nedir?

2.2. Evren ve Örneklem

Tanımlayıcı tipteki bu çalışma Temmuz 2020 - Ağustos 2020 tarihleri arasında Türkiye’de çalışan akademisyenler ile yürütülmüştür. Çalışmanın örneklemini G*Power programında yapılan güç analizi ile belirlenmiştir. İş yaşam dengesi ile ilgili yapılan benzer bir çalışmadaki puan ortalamaları kullanılarak; %80 güç, Tip 1 hata 0.05, etki düzeyi $d=0,50$ olarak örneklem büyüklüğü 264 olarak hesaplanmıştır (Kaynak ve Öztuna, 2019). Bu süreçte, yaklaşık 5000 akademisyene katılım daveti gönderilmiş olup toplam 212 ankete dönüş sağlanmıştır. Çalışma %80,3 güç ile tamamlanmıştır. Evden çalışma deneyimi olan ve çalışmaya katılmayı kabul eden akademisyenler çalışmaya dahil edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Tanıttıcı Bilgi Formu: Form, katılımcıların demografik özelliklerine yönelik 7 sorudan oluşmaktadır (yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma, unvan, çalışma yılı, yönetici pozisyonu).

Uzaktan Çalışmaya İlişkin Görüşleri Değerlendirme Formu: Araştırmacılar tarafından ilgili literatür taranarak oluşturulan form, katılımcıların uzaktan çalışmaya ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır (uzaktan eğitim sürecinde günlük çalışma saati, hafta sonu çalışma durumu, hangi saatlerde çalışmayı tercih ettiği, uzaktan çalışmanın avantajları, dezavantajları, uzaktan çalışmayı tercih etme durumu, akademik çalışmaların nasıl etkilendiği ve uzaktan çalışma sürecinde sorun yaşam durumu).

İş Yaşam Dengesi Ölçeği: İş Yaşam Dengesi Ölçeği 20 maddeden oluşan 5’li likert tipi ölçektir. Apaydın (2011) tarafından geliştirilen ölçek, “İş Yaşam Uyumu” (6. 7. 8. 9. 17. ve 19. maddeler); “Yaşamı İhmal Etme” (1. 2. 4. 5. 10. ve 11. maddeler), “Kendine Zaman Ayırma” (dört madde, 12. 13. 18. ve 20. maddeler); “Yaşamın İşten İbaret Olması” (3. 14. 15. ve 16. maddeler) olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplam güvenilirliği 0.91’dir. İş yaşam uyumu boyutu puanının artması iş yaşam uyumunu artırırken, yaşamı ihmal etme boyutunda puan arttıkça yaşamı ihmal etme algısı artmakta, kendine zaman ayırma boyutunda puan arttıkça kendine zaman ayırmayı önemli bulma algısı artmakta, yaşamın işten ibaret olması boyutunda puan arttıkça yaşamı işten ibaret algılama artmaktadır (Apaydın, 2011).

2.4. Verilerin Toplanması

Çalışma Temmuz 2020 - Ağustos 2020 tarihlerinde Türkiye’de çalışan akademisyenler ile yürütülmüş olup, veriler Google forms survey kullanılarak oluşturulmuş ve online ortamda anket formları doldurulmuştur. Anket formlarının bir kısmı, akademisyenlerin kurumsal e-posta adreslerine, bir kısmı ise Whatsapp gibi sosyal medya kanalları aracılığı ile akademisyenlere gönderilerek veri toplama işlemi tamamlanmıştır.

2.5. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın etik açıdan uygunluğuna karar verilmesi için Amasya Üniversitesi Klinik Olmayan Araştırmalar Etik Kurulundan onay alınmıştır (18/06/2020 tarih ve karar no:90). Veri toplama işlemi öncesinde ise online ortamda katılımcılara amaç, anonimlik ve gizlilik ile ilgili bilgileri içeren bir davet mektubu gönderilmiş ve araştırmaya katılımın tamamı ile gönüllülük esasına dayalı olduğu bildirilmiştir. Araştırma Helsinki Deklarasyonu prensiplerine uygun yürütülmüştür.

2.6. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma verileri, Statistical Package for Social Science (SPSS) 21 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların tanıttıcı özellikleri sayı ve yüzde ile ifade edilmiştir. Farklılıkların incelenmesinde non-parametrik

testler (Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi) kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmaya katılan akademisyenlerin yaş ortalaması $33,36 \pm 6,39$, ortalama çalışma süresi $10,53 \pm 6,78$ yıldır. Akademisyenlerin %68,4'ü kadın, %67'si evli; %55,7'sinin çocuğu bulunmaktadır. Araştırmaya katılan akademisyenlerin %2,3'si profesör doktor, %9,4'ü doçent doktor, %38,7'si doktor öğretim üyesi, %17,5'i öğretim görevlisi ve %32,1'i araştırma görevlisi unvanında olup, %22,2'sinin yönetici görevi bulunmaktadır.

Tablo 1- Akademisyenlerin Uzaktan Çalışmaya İlişkin Deneyimleri

Uzaktan Çalışmaya İlişkin Deneyimler	n (%)
Hafta sonu çalışma durumu	
Evet	181(85,4)
Hayır	31(14,6)
Akademik çalışmaların etkilenme durumu	
Artırdı	60(28,3)
Değiştirmede	87(41)
Azalttı	65(30,7)
Çalışma saati tercihi	
Sabah saatlerinde	23(10,8)
Rahatsız edilmeyeceğimi düşündüğüm için gece saatlerinde	76(35,9)
Günün herhangi bir saatinde	113(53,3)
Günlük çalışma Saati	
1-3 saat	74(34,9)
4-7 saat	94(44,3)
8-11 saat	34(16)
12 saat üzeri	10(4,8)
Öğrenci/yönetici/çalışma arkadaşlarınızla iletişim sorunu yaşama durumu	
Evet	51(24,1)
Hayır	161(75,9)
Çalışma gününü/ortamını diğer sorumluluklarla birlikte düzenlemede sorun yaşama	
Evet	110(51,9)
Hayır	102(48,1)
Çalışma yeri tercihi	
Ev	70(33)
Ofis	142(67)

Akademisyenlerin uzaktan çalışmaya ilişkin deneyim ve görüşleri değerlendirildiğinde; uzaktan çalışma döneminde, akademisyenlerin %94'ünün günde ortalama 4-7 saat çalıştığı, %85,4'ünün hafta sonu da çalıştığı, %53,3'ünün çalışmak için günün herhangi bir saatini tercih ettiği belirlenmiştir. Uzaktan çalışma döneminde akademisyenlerin %75,9'u öğrenci, yönetici veya çalışma arkadaşları ile iletişim sorunu yaşamadığını, %30,7'si ise bu dönemde akademik çalışmalarının azaldığını belirtmiştir. Çalışmaya katılan akademisyenlerin %51,9'u uzaktan çalışma döneminde çalışma gününü/ortamını diğer sorumluluklarla birlikte düzenlemede sorun yaşadığını belirtirken, %67'si sonraki dönemler için çalışma yeri tercihinin ofis ortamı olduğunu belirtmiştir (Tablo 1).

Akademisyenler uzaktan çalışmanın avantajlarını; esnek çalışma saatleri (%80,7), ulaşım ve trafik sorunu olmaması (%76,9), işin her yerde yapılabilmesi (%69,8), işi bölen unsurlardan kurtulma (%57,5) ve çalışma

Uzaktan Çalışmaya İlişkin Avantaj ve Dezavantajlar	n (%)
Uzaktan çalışmanın avantajları*	
Esnek çalışma saatleri	171(80,7)
Ulaşım ve trafik sorununun olmaması	163(76,9)
İşin her yerde yapılabilmesi	148(69,8)
Zorunlu sosyal ilişkilerden ve işi bölen unsurların olmaması	122(57,5)

ortamının rahatlığı (%55,2) olarak belirtmiştir. Uzaktan çalışmanın dezavantajlarını ise, özel hayat/aile yaşamı ile iş hayatının sınırlarının belirsizleşmesi (%72,6), hareketsizlik (%70,2), sosyal etkileşimden mahrum kalmak (%59,4), çalışma psikolojisinden kurtulamama (%53,7), ev ortamının rahatlığı nedeniyle işe odaklanamama (%53,3) olarak belirtmiştir (Tablo 2).

Tabloda belirtilmemekle birlikte akademisyenlerin iş yaşam değesi ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları; iş yaşam uyumu $3,91 \pm 0,90$, yaşamı ihmal etme $3,66 \pm 0,77$, kendine zaman ayırma $2,53 \pm 0,62$, yaşamın işten ibaret olması $2,60 \pm 0,68$ olarak belirlenmiştir.

Akademisyenlerin yaş ve çalışma yılı ile iş yaşam dengesi alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, yaş ve çalışma yılı ile iş yaşam dengesi alt boyutları arasında anlamlı korelasyon olmadığı saptanmıştır ($p \geq 0,001$) (Tablo 3).

Cinsiyete göre yapılan karşılaştırmada, iş yaşam uyumu ortanca puanlarının erkeklerde daha yüksek; yaşamı ihmal etme ve yaşamın işten ibaret olması puanlarının ise erkeklerde daha düşük olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Çalışma bulgularına göre erkeklerin iş yaşam dengelerinin daha iyi olduğu söylenebilir (Tablo 3).

Tablo 2- Akademisyenlerin Uzaktan Çalışmaya İlişkin Görüşleri

Çalışma ortamının rahatlığı	117(55,2)
Çocuklarla/aileyle daha fazla zaman geçirme	92(43,4)
Kişinin kendi kendinin patronu olması	48(22,6)
Zaman yönetimini etkin yapabilme	7(3,3)
Yönetimsel ve idari sorumluluklarda azalma	5(2,4)
Bireysel çalışmalara daha fazla zaman ayırma	2(0,9)
Uzaktan çalışmanın dezavantajları*	
Özel hayat/aile yaşamı ile iş hayatı sınırlarının belirsizleşmesi	154(72,6)
Hareketsizlik	149(70,2)
Sosyal etkileşimden mahrum kalmak	126(59,4)
İşin hiçbir zaman bitmemesi ve çalışma psikolojisinden kurtulamama	114(53,7)
Ev ortamının sağladığı rahatlığın dikkat dağıtıcı etki yaratması	113(53,3)
İşin sürekli bölünmesi	101(47,6)
Teknolojik sorunlar vb. durumlara tek başına çözüm bulmaya çalışmak	84(39,6)
Günün herhangi bir saatinde iş gelmesi	5(2,3)
Çocuklar nedeniyle iş yapamama	5(2,3)
Evden yapılan çalışmanın çevredekiler tarafından anlaşılammaması/iş olarak görülmemesi	4(1,9)
Aileye ayırdığım zamanlarda (akşam, hafta sonu gibi) bozulma	3(1,4)
Kitap vb. diğer kaynaklara ulaşmada sorun	3(1,4)
Radyasyona fazla maruz kalmak	3(1,4)

*n katlanmıştır

Tablo 3- Akademisyenlerin Yaş ve Çalışma Yılı ile İş Yaşam Dengeleri Arasındaki İlişki

Değişkenler		İş yaşam uyumu	Yaşamı ihmal etme	Kendine zaman ayırma	Yaşamın işten ibaret olması
Yaş	r	0,027	0,032	0,070	-0,028
	p	0,693	0,645	0,307	0,689
Çalışma yılı	r	0,002	0,018	-0,025	0,026
	p	0,972	0,818	0,721	0,704

r = sperman korelasyon analizi

Çocuk sahibi olma durumuna göre, iş yaşam dengesi ortanca puanlarında anlamlı değişiklik olmadığı saptanmıştır. Medeni duruma göre, evli bireylerin yaşamın işten ibaret olması alt boyut puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Akademisyenlerin unvanlarına göre yapılan karşılaştırmada, iş yaşam dengesi puanlarında anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Yönetici görevi olan akademisyenlerde “yaşamı ihmal etme” ölçek puanlarının anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0,05$) (Tablo 4).

Akademisyenlerin uzaktan çalışmaya ilişkin görüşleri ile iş yaşam dengesi ölçeğinden aldıkları puanlar karşılaştırıldığında, hafta sonu çalışan akademisyenlerin yaşamı ihmal etme, yaşamın işten ibaret olması puanlarının daha yüksek; kendine zaman ayırma ortalama puanlarının anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur($p\leq 0,05$) (Tablo 5).

Tablo 4- Akademisyenlerin Demografik Özelliklerine Göre İş Yaşam Dengesi Ortalama Puanlarının Dağılımı

Değişkenler	İş yaşam uyumu	Yaşamı ihmal etme	Kendine zaman ayırma	Yaşamın işten ibaret olması
	Median (Q1-Q3)	Median (Q1-Q3)	Median (Q1-Q3)	Median (Q1-Q3)
Cinsiyet				
Kadın	4,00(3,20-4,40))	4,00(3,20-4,40)	2,40(2,10-2,90)	3,00(2,20-3,20)
Erkek	4,20(3,60-4,60)	3,60(3,20-4,20)	2,60(2,20-3,20)	2,60(2,00-3,00)
Z	-1,96	-2,55	-1,88	-2,06
p	0,005	0,011	0,059	0,039
Medeni durum				
Evli	4(3,40-4,40)	3,70(3,20-4,25)	2,50(2,20-3,00)	2,80(2,20-3,20)
Bekar	4(3,40-4,60)	3,60(3,20-4,40)	2,60(2,20-3,00)	2,40(1,95-3,00)
Z	-0,97	-0,180	-0,534	-2,246
p	0,329	0,857	0,593	0,025
Çocuk Varlığı				
Evet	4,00(3,20-4,60)	3,60(3,2-4,4)	2,40(2,20-3,00)	2,60(2,00-3,00)
Hayır	4,00(3,60-4,00)	3,60(3,00-4,20)	2,60(2,20-3,00)	2,80(2,20-3,00)
Z	-0,095	-1,096	-1,46	-1,55
p	0,924	0,273	0,655	0,121
Yönetici pozisyonu				
Var	4,00(3,60-4,80)	4,00(3,40-4,40)	2,60(2,20-3,00)	2,60(2,00-3,00)
Yok	4,00(3,40-4,40)	3,60(3,20-4,20)	2,40(2,10-2,80)	2,80(2,40-3,20)
Z	-1,24	-1,76	-2,80	-1,65
p	0,213	0,047	0,058	0,098
Unvan				
Prof.Dr.	4,60(4,25-5,25)	4,30(3,85-5,05)	2,80(2,60-3,00)	2,40(1,90-2,90)
Doç. Dr.	3,60(2,90-4,50)	3,80(3,20-4,50)	2,60(2,20-2,90)	2,60(2,20-2,90)
Dr. Öğr. Üyesi	4,00(3,60-4,60)	3,60(3,00-4,20)	2,50(2,20-3,00)	2,70(2,00-3,00)
Öğr. Gör.	3,80(3,10-4,20)	3,61(3,20-4,20)	2,40(2,20-3,20)	2,80(2,30-3,30)
Arş. Gör.	4,00(3,40-4,40)	3,80(3,20-4,40)	2,50(2,00-2,95)	2,60(2,20-3,00)
χ ²	7,98	7,05	2,34	2,31
p	0,092	0,133	0,673	0,679

Uzaktan çalışma döneminde akademik çalışmaların etkilenme düzeyine göre yapılan karşılaştırmada iş yaşam dengesi ortanca puanlarında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ikili karşılaştırmalarda; akademik çalışmaların azaldığını belirten grupla, arttığını ve değişmediğini belirten grup arasında iş yaşam uyumu ve yaşamı ihmal etme boyutlarında anlamlı farklılık olduğu; bununla birlikte akademik çalışmaların arttığını ve değişmediğini belirten bireyler arasında yaşamın işten ibaret olması boyutları arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır (p <0,05) (Tablo 5).

Uzaktan çalışma döneminde işle birlikte diğer sorumluluklarını düzenlemede sorun yaşadığını belirten ve belirtmeyen akademisyenlerin, iş yaşam dengesi ölçeği tüm alt boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır (p<0,05). Çalışma saatine göre yapılan karşılaştırmada iş yaşam dengesi ortanca puanlarında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Yapılan ikili karşılaştırma sonucuna göre çalışma saati 1-3 saat olan bireyler ile 8-11 saat ve 12 saat üzeri çalışan bireylerin yaşamı ihmal etme, yaşamın işten ibaret olması alt boyutları arasında; çalışma saati 4-7 saat olan bireyler ile 8-11 saat ve 12 saat ve üzeri olan bireyler arasında yaşamı ihmal etme, yaşamın işten ibaret olması alt boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır (p<0,001) (Tablo 5).

Tablo 5- Akademisyenlerin Uzaktan Çalışmaya İlişkin Görüşlerine Göre İş Yaşam Dengesi Ortalama Puanlarının Dağılımı

Değişkenler	İş yaşam uyumu	Yaşamı ihmal etme	Kendine zaman ayırma	Yaşamın işten ibaret olması
	Median (Q1-Q3)	Median (Q1-Q3)	Median (Q1-Q3)	Median (Q1-Q3)
Hafta sonu çalışma				
Evet	4,00(3,40-4,40)	4,40(3,80-4,60)	2,40(2,10-2,90)	3,20(2,80-3,40)
Hayır	4,00(3,60-4,80)	3,60(3,20-4,20)	3,00(2,40-3,40)	2,60(2,00-3,00)
Z	-1,54	-4,12	-2,72	-5,02
p	0,124	0,001	0,006	0,001
Akademik çalışmalarda değişim*				
Arttı ^a	4,20(3,60-4,75)	3,40(2,80-4,00)	2,60(2,20-3,00)	2,40(2,00-3,00)
Değişmedi ^b	4,00(3,40-4,40)	3,60(3,20-4,60)	2,60(2,20-3,00)	2,60(1,90-3,00)
Azaldı ^c	3,80(2,80-3,80)	3,80(3,40-4,40)	2,40(2,10-2,80)	2,80(2,20-3,20)
χ ²	7,43	13,67	2,18	6,02
p	0,024 a-c*p=0,016 b-c*p=0,044	0,001 a-c*p=0,09 b-c*p=0,16	0,336	0,049 a-b*p=0,04
İletişim sorunu yaşama				
Evet	4,00(3,20-4,40)	3,60(3,20-4,40)	2,40(2,00-3,00)	2,60(2,20-3,00)
Hayır	4,00(3,40-4,60)	3,60(3,20-4,20)	2,60(2,20-3,00)	2,60(2,00-3,11)
Z	-0,444	-0,242	-0,72	-3,20
p	0,657	0,809	0,942	0,749
Sorumlulukları düzenlemede sorun yaşama				
Evet	3,80(3,00-4,40)	4,00(3,55-4,60)	2,40(2,00-2,80)	2,80(2,20-3,20)
Hayır	4,20(3,60-4,60)	3,40(3,00-3,84)	2,60(2,20-3,00)	2,60(2,00-3,00)
Z	-3,30	-4,68	-2,77	-2,20
p	0,001	0,001	0,005	0,028
Çalışma yeri tercihi				
Ev	4,20(3,30-4,70)	3,60(3,20-4,20)	2,40(2,00-3,00)	2,80(2,00-3,00)
Ofis	4,00(3,40-4,40)	3,80(3,20-4,20)	2,60(2,20-3,00)	2,60(2,10-3,20)
Z	-1,22	-0,772	-0,576	-0,163
p	0,220	0,467	0,564	0,871
Hangi saatlerde çalıştığı				
Sabah	4,00(3,40-4,60)	3,80(3,20-4,20)	2,60(2,20-3,00)	2,80(1,80-3,00)
Gece	4,00(3,20-4,60)	3,60(3,00-4,20)	2,40(2,00-3,00)	2,80(2,20-3,20)
Herhangi bir saat	4,00(3,60-4,50)	3,80(3,20-4,40)	2,40(2,20-3,00)	2,60(2,00-3,00)
χ ²	0,593	3,21	0,068	1,59
p	0,744	0,201	0,967	0,451
Çalışma saati **				
1-3 saat ^a	4,00(3,55-4,60)	2,50(2,00-2,60)	2,50(2,20-3,00)	2,00(1,50-2,40)
4-7 saat ^b	4,10(3,40-4,60)	3,60(3,20-4,40)	2,40(2,00-3,00)	2,10(1,60-2,50)
8-11 saat ^c	3,80(3,15-4,40)	3,40(2,80-3,80)	2,40(2,20-3,00)	2,60(2,15-3,00)
12 saat üzeri ^d	3,80(2,50-4,30)	3,81(3,40-4,40)	2,20(1,60-2,65)	3,00(2,60-3,40)

χ^2 p	3,74 0,291	27,12 0,001 a-c**p=0,001 a-d** p=0,001 b-c** p=0,019 b-d** p=0,001	7,22 0,065	30,96 0,001 a-c** p=0,001 a-d** p=0,001 b-c** p=0,001 b-d** p=0,001
---------------	---------------	---	---------------	--

4. TARTIŞMA

4.1. İş Yaşam Dengesi ve Demografik Özelliklerle İlişkisi

Cinsiyet, yaş, mesleki çalışma süresi, ünvan, çalışma saati, sosyal destek, iş kültürü gibi iş-yaşam dengesini doğrudan etkileyen birçok bireysel ve örgütsel faktör bulunmaktadır (Jennings ve McDougald, 2007; Fiksenbaum, 2014; Küçükşen ve Kaya, 2016; Kıcı, 2018; Meşhur ve Alkan, 2010). Çalışmamızda cinsiyet, medeni durum ve yönetici görevi olmasının iş yaşam dengesi ile ilişkili olduğu; diğer değişkenlerin (yaş, çalışma süresi, ünvan, çocuk varlığı) iş yaşam dengesi üzerinde etkiye sahip olmadığı saptanmıştır.

Günümüzde önem kazanan konulardan biri de kuşaklar arası farklılıkların iş ve özel yaşama yansımalarıdır. Çalışma yaşamında Y ve Z jenerasyonundan bireylerin artması ile; çalışmada esneklik ihtiyacı ve iş yaşam dengesini **kurmaya yönelik uygulamalar** önem kazanmıştır. 3 farklı ülkede yürütülen bir çalışmada, iş yaşam dengesinin çalışanların yaşına bağlı olarak değiştiği, daha yaşlı çalışanların iş ve özel yaşam dengesini daha olumlu değerlendirdikleri saptanmıştır (Richert- Kazmierska ve Stankiewicz, 2016). Üzümcü ve Akpulat (2017) çalışmalarında çalışanların yaşı ilerledikçe bilgi, deneyim, para gibi kaynaklarının artması ile daha az iş stresi yaşadıkları ve iş ve aile sorumluluklarını daha iyi dengeledikleri saptanmıştır. Literatürde yaş gruplarına göre iş yaşam dengesinin farklılaştığını gösteren çalışmalar olmakla birlikte çalışmamızda yaş ile iş yaşam dengesi puanları arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır. Akademisyenlerin her yaş ve her ünvan düzeyinde farklı sorumluluklarının olması bu durumun nedeni olabilir.

Yapılan çalışmaların çoğunda, kadınların iş ve özel yaşamları arasındaki dengeyi sağlamada erkeklere göre daha çok zorlandığı, iş yaşamı ile ev ve aile yaşamında kadınlardan beklenen sorumluluklar nedeniyle kadınların daha fazla iş-özel yaşam çatışması yaşadığı saptanmıştır (Arslan, 2012; Topgül, 2016). Öztan ve Doğan (2015) tarafından yapılan çalışmada, akademisyenlerin ev-iş yaşamı dengesinde cinsiyetler arasında farklılaşmalar olduğu ortaya konulmuştur. Öztan ve Nil (2015) çalışmasında kadınların iş ve akademik çalışmalarına istedikleri zamanı ayırma ve ailelerine yeterince zaman ayırma konusunda erkeklere göre daha çok sorun yaşadıklarını saptamıştır (Öztan ve Nil Doğan, 2015: 191-222). Çalışmamızda da literatüre benzer şekilde kadınların “iş yaşama uyumu” puanlarının erkeklere daha düşük olduğu; “yaşamı ihmal etme” ve “yaşamın işten ibaret olması” puanlarının ise erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Akademisyenlerin yoğun iş sorumluluklarıyla birlikte kadınların ev, çocuk vb. konularda daha fazla sorumluluk alması bu durumun nedeni olabilir.

Olumlu evliliklerin iş performansını olumlu etkilediği, evlilik hayatındaki olumsuzlukların ise bireyin performansını azalttığı belirtilmektedir (Üzümcü ve Akpulat, 2017: 1070-1082). Yavuz ve Akça (2018)'nın akademisyenler üzerine yaptıkları çalışmaya göre evli çalışanlar, bekar çalışanlara göre daha fazla aile-iş ve iş-aile çatışması yaşamaktadır. İş-yaşam dengesinin medeni duruma göre farklılık göstermediğini belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Georgeta ve Serban, 2013: 21-25). Bizim çalışmamızda, “yaşamın işten ibaret olması boyutu” puanlarının evli olan bireylerde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Evli olmanın yanı sıra çalışanların sahip olduğu çocuk sayısının iş ve aile yaşamının dengelenmesinde sorunlara neden olabileceği belirtilmektedir (Üzümcü ve Akpulat, 2017: 1070-1082) Çocuğun varlığı, çocuk sayısı iş yaşam dengesinde bozulmaya neden olabilmektedir. Ancak bizim çalışmamızda çocuk sahibi olmanın iş yaşam dengesi üzerinde etkisi olmadığı saptanmıştır.

Yönetici pozisyonundaki akademisyen kadınlar üzerinde yapılan çalışmalara göre kadın akademisyenlerin çoğunun iş yaşam dengesini kuramadığı belirtilmiştir (Küçükşen ve Kaya, 2016; Gürel, 2018:31-44). Çalışmamızda da

yönetici pozisyonu olan akademisyenlerin “yaşamı ihmal etme” toplam ölçek puanları anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur.

4.2. Uzaktan Çalışmaya İlişkin Görüşler ve İş Yaşam Dengesi

Uzaktan çalışmanın esneklik, özerklik, bireysel çalışma, azalan yol süresi, kişisel faaliyetlere katılımın artması, aile üyeleriyle geçirilen zamanın artması, daha iyi bir yaşam kalitesi gibi birçok olumlu etkisi vardır. Uzaktan çalışma ayrıca çalışanlara rahat ve gürültüden uzak bir ofis ortamı sunmakta, çalışanlar müdahalelere maruz kalmadan, aile yaşamlarından kopmadan ve dinleme fırsatları bularak çalışma imkanına sahip olmaktadır (Meşhur ve Alkan, 2010; Diane-Gabrielle ve Thomsin, 2012) Bizim çalışmamızda da literatüre benzer şekilde uzaktan çalışmanın avantajları; esnek çalışma saatleri, ulaşım ve trafik sorunu olmaması, işin her yerde yapılabilmesi, işi bölen unsurlardan kurtulma ve çalışma ortamının rahatlığı olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte; uzaktan çalışmanın aile ve iş yaşamındaki psikolojik sınırları güçleştirdiği, çalışanları olumsuz etkileyebilecek sosyal izolasyona neden olduğu, iş ve ev yaşamı arasındaki dengenin bozulmasına neden olabildiği belirtilmiştir (Meşhur ve Alkan 2010; Altan vd., 2015; Fedáková ve Istoňová, 2017). Bizim çalışmamızda, akademisyenler uzaktan çalışmanın dezavantajlarını, özel hayat/aile yaşamı ile iş hayatının sınırlarının belirsizleşmesi, hareketsizlik, sosyal etkileşimden mahrum kalmak, çalışma psikolojisinden kurtulamama ve ev ortamının rahatlığı nedeniyle işe odaklanamama olarak belirtmiştir.

İngiltere’de yapılan bir çalışmada, akademisyenler, akademisyen olmayan çalışanlara göre daha zayıf çalışma yaşamı kalitesi rapor etmiş ve bu durum fazladan çalışma saatleri ile ilişkilendirilmiştir (Fontinha vd., 2019: 173-183). Çalışmamızda günde 12 saat ve üzeri çalıştığını belirten akademisyenlerin yaşamı ihmal etme ve yaşamın işten ibaret olması puan ortancalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Uzun çalışma saatleri, düzensiz çalışma programları, hafta sonu çalışmaları gibi faktörler çalışanların aile yaşamlarına ayırdıkları zamanı engelleyebilmekte, iş saatlerinin belirsizliği iş ve aile yaşamları arasında çatışmaya neden olabilmektedir (Üzümcü ve Akpulat, 2017: 1070-1082). Çalışmamızda, hafta sonu çalışan akademisyenlerin yaşamı ihmal etme ve yaşamın işten ibaret olması puan ortancalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışma süreleri, iş-yaşam dengesinin sağlanması konusunda önemli bir göstergedir. Çalışma süresi arttıkça, bireylerin stres düzeylerinin artması, iş-yaşam dengesinin sağlanmasında sorunlara neden olabilir.

Literatürde uzaktan çalışmanın iş-yaşam dengesi, çalışanların üretkenliği ve kuruluşlar üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir (Vasanth vd., 2017: 20-33). Bizim çalışmamızda akademisyenlerin %28,3’ü uzaktan çalışma döneminde akademik çalışmalarının arttığını belirtirken %30,7’si azaldığını belirtmiştir. Bununla birlikte çalışmamızda akademik çalışmalarının arttığını belirten akademisyenlerin iş yaşam dengesi puanlarının da daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ev veya ofis ortamının iş yaşam dengesi üzerine etkisini değerlendiren çalışmalarda, evden çalışanlar ve ofisten çalışanların benzer iş-yaşam dengesi bildirdiği saptanmıştır (Morganson vd., 2010: 223-233). Bizim çalışmamızda, akademisyenlerin %67’si ofis ortamında çalışmayı tercih ettiğini belirtmekle birlikte çalışma yeri tercihinin iş yaşam dengesi üzerinde etkisi olmadığı saptanmıştır.

Uzaktan çalışma nedeniyle çalışanların uzun saatler boyunca çalışması aile ilişkilerinde sorunlara neden olabilmektedir (Crosbie ve Moore, 2004; Hilbrecht vd., 2008). Çalışmamızda da akademisyenlerin %51,9’u çalışma gününü/ortamını diğer sorumluluklarla birlikte düzenlemede sorun yaşadığını belirtmiştir. Aynı zamanda sorun yaşadığını belirten bireylerin yaşamı ihmal etme ve yaşamın işten ibaret olması puan ortancalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada iş-yaşam dengesinin farklı demografik faktörlerle ve uzaktan çalışmaya ilişkin değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda, akademisyenlerin uzaktan çalışmaya ilişkin farklı görüşleri olduğu, demografik faktörler ve uzaktan çalışmaya ilişkin görüşler ile iş-yaşam dengesi düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. İş yaşamında yaşanan sorunlar yalnızca bireyleri değil aynı zamanda aileleri, çalışılan örgütleri ve içinde bulunulan sosyal yapıyı da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle iş yaşam dengesinin varlığı oldukça önemlidir. Günümüzde giderek artan iş-yaşam dengesi yaklaşımlarının çalışan, işveren, politikacı ve araştırmacılar tarafından daha fazla dikkate alınması ve bu alanda yapılacak araştırmaların artırılması önerilmektedir. Akademisyenlerin, iş-yaşam dengesini sağlamada sorun yaşadıkları alanların tespit edilmesi,

kurumsal boyutta iş - yaşam düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi, destekleyici bir iş kültürünün oluşturulması ve iş yaşam dengesi ile ilgili birey ve örgütlerin bilinçlendirilmesi, uzaktan çalışma modellerinde daha iyi iş yaşam dengesi elde etmeye yönelik düzenlemelerin yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Altan, D., Bozkurt, S., & Demir, R. (2015). Çalışanların esnek çalışmaya yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14), 375-398.

Apaydın, Ç. (2011). *Öğretim üyelerinin işe bağlılık düzeyi ile iş-yaşam dengesi ve iş-aile yaşam dengesi arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Arslan, M. (2012). İş-aile ve aile-iş çatışmalarının kadın çalışanların iş doyumları üzerindeki etkisi. *Birey ve Toplum*, 2(1), 99-114.

Bayramoğlu, G. (2018). İş/aile sınırı teorisi bağlamında kadın akademisyenlerin iş/yaşam dengesinin sağlanmasına yönelik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1722-1744.

Bell, A.S., Rajendran, D., & Theiler, S. (2012). Job stress, wellbeing, work-life balance and work-life conflict among australian academics. *Electronic Journal of Applied Psychology*, 8 (1), 25-37.

Chang, J.W., Huang, D.W., & Choi, J.N. (2012). Is task autonomy beneficial for creativity? prior task experience and self-control as boundary conditions. *Social Behavior and Personality*, 40 (5), 705-724.

Crosbie, T., Moore, J. (2004). Work-life balance and working from home. *Social Policy and Society*, 3(3), 223-233.

Demerouti, E., Shimazu, A., Bakker, A.B., Shimada, K., & Kawakami, N. (2013). Work-self balance: a longitudinal study on the effects of job demands and resources on personal functioning in japanese working parents. *work & stress: An International Journal of Work, Health & Organisations*, 27 (3), 223-243.

Diane-Gabrielle, T., & Thomsin, L. (2012). Telework and mobile working: analysis of its benefits and drawbacks. *International Journal of Work Innovation*, 1(1), 100-113.

Doğrul, B.Ş. & Tekeli, S. (2010). İş-yaşam dengesinin sağlanmasında esnek çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 11-18.

Fedáková, D., & Istoňová, L. (2017). Slovak IT- Employees and new ways of working: impact on work-family borders and work-family balance. *Ceskoslovenska Psychologie*, 11 (1), 68-85.

Fiksenbaum, L.M. (2014). Supportive work-family environments: implications for work-family conflict and well-being. *The International Journal of Human Resource Management*, 25 (5), 653-672.

Fontinha, R., & Van Laar, E. (2019). Overtime and quality of working life in academics and nonacademics: the role of perceived work-life balance. *International Journal of Stress Management*, 26(2), 173-183.

Georgeta, P. & Serban, M. (2013). Marital status and work-life balance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 78, 21-25.

Guest, D.E. (2002). Perspectives on the study of work-life balance. *Social Science Information*, 41(2), 255-279.

Gürel, PA. (2018). İş-yaşam dengesini sağlayan faktörlerin kadın akademisyenler için belirlenmesi: lojistik regresyon analizi. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 16, 31-44.

Hilbrecht, M., Shaw, S.M., Johnson, L.C., & Andrey, J. (2008). 'I'm home for the kids': contradictory implications for work-life balance of teleworking mothers. *Gender, Work & Organization*, 15(5), 454-476.

Işıl, P., & Koçoğlu, M. (2014). İşkoliklik ile iş yaşam dengesi arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin aracılık rolü üzerine bir araştırma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 314- 315.

İlhan, Y. (2005). İş-aile çatışmasının kariyer tatmini, iş tatmini ve iş davranışları ile ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 301-314.

Jennings, J.E., & McDougald, M.S. (2007). Work family interface and coping strategies: implications for entrepreneurship research and practice. *Academy of Management Review*, 32 (3), 747-760.

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

- Kaynak Özçelik, K., & Öztuna, B. (2019). Erkeklerde iş yaşam dengesi üzerine araştırma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 861-876.
- Keklik, A., Başol, O., & Cumhuri Yalçın, E. (2020). İş-yaşam dengesinin daha iyi yaşam endeksi çerçevesinde değerlendirilmesi: OECD ülkeleri üzerine bir inceleme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 20-33.
- Kıcıır, B. (2018). Evden çalışanlarda iş-yaşam dengesi: çevirmenler üzerinde bir araştırma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(1), 129-157.
- Korkmaz, O., & Erdoğan, E. (2014). İş yaşam dengesinin örgütsel bağlılık ve çalışan memnuniyetine etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 14 (4), 541-557.
- Küçükşen, K., & Kaya, Ş.D. (2016). Yönetici pozisyonundaki akademisyen kadınlarda aile-iş-özel yaşam dengesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (37), 662-674.
- Küçükusta, D. (2007). Konaklama işletmelerinde iş-yaşam dengesi sorunları ve çözüme yönelik yaklaşımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 243-268.
- Meşhur, H., & Alkan, F. (2010). Organizasyonların tele çalışmaya ilişkin tutumlarına yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 1-24.
- Morganson, V., Major, D.A., Oborn KL., Verive, J.M., & Heelan, M.P. (2010). Comparing telework locations and traditional work arrangements: differences in work-life balance support, job satisfaction, and inclusion. *Journal of Managerial Psychology*, 25(6), 578-595.
- Naktiyok, A., & İşcan, Ö.F. (2003). İşgörenlerin evden çalışmaya ilişkin tutumları: bireysel özellikler ve iş sürükleyicileri açısından bir uygulama. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 6, 53-72.
- Öztan, E., & Doğan, S.N. (2015). Akademik cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(46), 191-222.
- Richert-Kazmierska, A., & Stankiewicz, K. (2016). Work-life balance: Does age matter? *Work*, 55(3), 679-688.
- Saeed, K., & Farooqi, Y. A. (2014). Examining the relationship between work life balance, job stress and job satisfaction among university teachers. *International Journal of Multidisciplinary Sciences and Engineering*, 5(6), 9-15.
- Sivaraman, N. (2016). Work-life-balance: Consequences and solutions. *International Journal of Advanced Scientific Research & Development*, 3(1), 52-58.
- Topgül, S. (2016). İş ve aile yaşamı dengesi(zliği)nin kadın çalışanlar üzerindeki etkileri. *Journal of Management & Economics*, 23(1), 217-231.
- Üzümcü Polat, T., & Akpulat, N.A. (2017). Turizm işletmeleri çalışanlarının iş-aile yaşam çatışması ve yaşam doyumları ilişkisi: kartepe-çeşme örneği. *Journal of International Social Research*, 10, 51, 1070-1082.
- Vyas, B., Vijayshri, S., & Hanji, S.V. (2015). A study on work life balance among KSRTC employees. *International Journal of Advance Research in Computer Science and Management Studies*, 3(4), 366- 373.
- Vasantha, L., Nigam, R.S., & Mishra, S. (2017). Telecommuting – A key driver to work-life balance and productivity. *IOSR Journal of Business and Management*, 19(1), 20-23.
- Yavuz, M., & Akca, M. (2018). Çatışma, stres, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti: medeni durum ve cinsiyete göre farklılıkların incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 827-846.

**EROL GÜNGÖR'ÜN DÜŞÜNCE ALANINA AİT BAZI AHLAKİ
KAVRAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ⁴**

(Sayfa 38-45)

Hatice VERİM IŞIK⁵

Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri ABD Yüksek Lisans Öğrencisi,
htcvrm@gmail.com

Doç. Dr. Mahmut AVCI⁶

Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri ABD Öğretim Üyesi,
mahmut.avci@usak.edu.tr

ÖZ

Çağdaş Türk düşüncesinin önde gelen isimlerinden Erol GÜNGÖR sosyal hayatı ve toplumu oldukça etkileyen din, eğitim, ahlak, gibi konular üzerine çalışmalar yapmıştır. Yakın tarihte yaşayan ve toplumun sorunlarıyla yakından ilgilenen GÜNGÖR, sosyal hayatın getirmiş olduğu problemlere çözümler üretmeye odaklanmıştır. Bu çalışmamızın amacı Erol GÜNGÖR'ün ahlak ve eğitim düşüncesinde yer alan ahlaki ilkelerini ve bu ilkelerin felsefi temellerini değerlendirmektir. Erol GÜNGÖR'ün felsefesinde yer alan ahlaki ilkeler ve kavramlar ahlak felsefesinin her döneminde filozofların düşüncelerine konu olmuştur. Geçmişten günümüze hayatın her alanında karşımıza çıkan ve çeşitli açıklamalara tabi tutulan bu kavramlar GÜNGÖR'ün katkılarıyla daha farklı bir bakış açısı kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erol GÜNGÖR, Ahlak, Eğitim, Dayanışma, Doğruluk, Saygı.

**ASSESSMENT OF SOME MORAL CONCEPTS IN THE FIELD OF THOUGHT OF EROL
GÜNGÖR**

ABSTRACT

Being one of the leading names of contemporary Turkish thinking, Erol GÜNGÖR has carried out studies on issues as religion, education, morals affecting social life and society considerably. Having lived recently and concerning closely about the problems of the society, GÜNGÖR has focused on generating solutions for the

⁴ Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD'nda Doç. Dr. Mahmut AVCI' nın danışmanlığında Hatice VERİM IŞIK tarafından hazırlanmış olan "Erol GÜNGÖR'ün Düşüncesinde Değerler Alanına Ait Kavramların Felsefi Tahlili" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

⁵ Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD Yüksek Lisans Öğrencisi,
htcvrm@gmail.com

⁶ Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri ABD Öğretim Üyesi,
mahmut.avci@usak.edu.tr

problems brought with social life. The purpose of this study is to assess moral principles included in moral and educational thinking of Erol Güngör and philosophical grounds of these principles. Principles and concepts in the philosophy of Erol Güngör are the subject of thinking of philosophers in every period of moral philosophy. Having encountered in all fields of life from the past to present and being subjected to various explanations, these concepts have gained a different point of view thanks to the contributions of Güngör.

Key words: Erol Güngör, Morals, Education, Solidarity Righteousness, Respect,

GİRİŞ

Ahlak; insanlık tarihiyle başlayan ve insanların hayatında hem pratik hem teorik yönleriyle daima var olan bir olgudur. Arapçada ‘huy, seciye, tabiat’ anlamlarında kullanılan ‘hulk’ kelimesinin çoğulu olan ahlak; Diyanet Ansiklopedisi’nde ‘insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütünü’ (Çağrı,1989, s.1) olarak tarif edilmektedir.

İnsanın, yapısı itibarıyla topluluk halinde yaşamaya ihtiyaç duyduğu bilinmektedir (Saygılı ve Diğerleri, 2018, s.1). Bu ihtiyaçla birlikte topluluk halinde yaşayan ve başkalarıyla münasebette bulunan insan için ahlak bir gereklilik haline gelmektedir. Erol Güngör (1998, s.12), ahlak tanımı yaparken ‘insanlar bir arada, yan yana yaşamasalardı ahlaktan söz edemezdik; çünkü ahlak insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konmuş kaidelerin bütünüdür.’ ifadelerini kullanarak ahlakın gerekliliğini bildirmektedir. Dolayısıyla insan hayatında önemli bir konuma sahip olan ahlak ile ilgili, üzerinde düşünülmesi gereken bazı sorular ortaya çıkmaktadır. ‘Ahlak nedir? Ahlaki davranış nasıl olmalıdır? Ahlakın ölçütü nelerdir?’ gibi daha birçok soruya cevap bulmak üzere ahlak, felsefenin konusu olmaktadır.

Ahlak felsefesi ise felsefenin her alanında olduğu gibi felsefi bakış açısıyla ahlak alanının ve ahlakın temel sorunlarının sorgulanması, analizler yapılarak üzerinde düşünülmesi ve düşüncelerin ifade edilmesidir. (Erdem,2015) Bu anlamda ahlak felsefesi insana nasıl yaşaması gerektiği konusunda yol gösterici bir işleve sahiptir.

Ahlaki değerlerin bir toplumda uygulanmaya çalışılması toplumsal ilişkileri ve o toplumun devamlılığını büyük ölçüde etkilemektedir. Güngör ahlak üzerine ortaya koyduğu düşüncelerinde ahlakın tanımı, kaynağı, boyutları gibi konuların yanında ahlaki değerlerden bahsetmiş bunların insan ve sosyal hayat için gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Dönemimizde ahlaki yozlaşmayla birlikte toplumun temelini oluşturan dayanışma, insani ilişkilerde vazgeçilmez olan doğruluk ve saygı değerleri unutulmaya devam etmektedir. Çağımızın ve toplumumuzun sorunlarından haberdar olan Erol Güngör ahlak ve değerler konusunda anlaşılması ve dikkate alınması gereken noktalar üzerinde durmuştur. Ahlaki değerleri yitirmeye devam ettiğimiz bu dönemde onun tespit ve tavsiyelerini anlamak, günümüz ve geleceğimiz açısından bizlere yol gösterici olacaktır. Bu sebeple bu çalışmamızda çağdaş düşünür Erol Güngör’ün düşüncesinde yer alan ve yaşadığımız dönemin de sorunu olan dayanışma, doğruluk ve saygı değerlerini kısaca tahlil etmeye çalışacağız.

1. Erol Güngör’ün Düşünce Yapısı

Türk dünyasının çağdaş dönem düşünce insanlarından biri olan Erol Güngör içinde bulunduğu toplumun ve yaşadığı dönemin sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. Eserlerinde toplumun gidişatını analiz etmiş,

sorunların kaynağını bularak çözüm yolları sunmaya çalışmıştır. Bu açıdan ahlak, eğitim, din, dil, kültür ve medeniyet gibi birçok konuyu ele almıştır.

Milletinin yararına çalışan ve düşünceler üreten Güngör kendinden önceki ilmi ve fikri birikimi temel alarak ileriye taşımış ve onu geliştirerek, düşünceleriyle katkı sağlayarak milletine sunmuştur. Onun genel düşünce yapısına baktığımızda küreselleşme ve modernleşme döneminde milli kimlik, tarih, kültür ve medeniyet konusu üzerine yoğunlaştığı bu vesileyle yaptığı sentezler sonucu milletine yol göstermeyi amaç edindiği görülmektedir. Bu yönde yaptığı çalışmalarla toplumun ayakta kalabilmesi ve kimliğini koruyabilmesi için gerekli olan değerleri de ihmal etmemiştir. Bu noktada ahlaki değerlerin önemini ve eğitimin gerekliliğini vurgulamış, yapılması gerekenleri eserlerinde bildirmiştir.

Ayrıca Müslüman bir kimliğe sahip olan Güngör'ün eserlerinde din ve toplumsal değişim hakkındaki görüşlerini de görmek mümkündür. O, modernleşme karşısında sadece Türk milletinin durumu gözlemlemekle kalmamış İslam dünyasının sorunlarını da tahlil etmiştir. Erol Güngör bazen bireyi bazen de toplumu temel alan fikirlerini ifade ederken psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanlarını sentezleyerek geleceğe ışık tutan eserlere imza atmıştır.

2. Erol Güngör'ün Ahlak Anlayışı

Giriş bölümünde ifade ettiğimiz gibi kelime olarak huy, karakter ve tabiat anlamlarına gelen ahlak; terim olarak ise insanlar tarafından kabul görmüş olan ve insanların birbirleriyle münasebetlerini düzenleyen kurallar, insanı iyi eylemlere yönlendirme ve kötü hareketlerden sakındırma yönetimini gösteren ilim olarak tanımlanmaktadır.

Erol Güngör (1998) 'ün düşüncesinde ise ahlak, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konulan kurallar olarak tanımlanmaktadır. İnsanların bir arada yaşamaları ve ilişki içinde olmaları ahlaki ilkeleri de gerekli hale getirmektedir. Ona göre ahlak, "toplum hayatının gerektirdiği davranışlarla ilgili bir kavramdır." (Güngör, 1998, s.12)

Erol Güngör ahlakın sadece insan davranışlarını konu alan bir ilim olduğunu belirtmektedir. Ona göre "Ahlak dediğimiz zaman, akla gelen ilk şey sadece insan davranışlarıdır. İnsandan başka canlıların hareketleri ahlaki davranış sayılmaz." (Güngör, 1998, s.11). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere akıl sahibi olan tek canlı insandır. İnsan aklı ve iradesiyle iyi ve kötü davranışı ayırt etme gücüne sahiptir. Buradan yola çıkarak ahlaktan bahsettiğimizde ayırt edebilme gücüne sahip insanlar söz konusu olmaktadır.

Güngör (1998) sadece insan davranışlarının ahlaka konu olmasının sebebini insanın iki özelliğiyle ilişkilendirir. Bunlardan birincisi insanın aklı ve iradesiyle iyi ve kötü davranışı ayırt etme gücüne sahip olması, ikincisi ise topluluk halinde yaşamaya gereksinim duymasıdır.

Düşünürümüz ahlakın insan ve cemiyet hayatı için vazgeçilmez bir sistem olduğunu şu ifadeleriyle dile getirmektedir: "Kendileri için zararlı ve yararlı olan yiyecek, içecek vs. gibi şeyleri ayırt etmek zorunda olan insanlar, iyi davranışlar ile kötü davranışları ayırt eden manevi bir sisteme de sahip olmak durumundadır. Aslında ahlakın varlığı, bir çeşit tabiat kanunudur: Suyun bulunduğu yerde nasıl hayat varsa insanların bulunduğu yerde de ahlak vardır. İnsanlara düşen görev, ahlaki en iyi şekle getirmektir." (Güngör,1998, s.20) Bu benzetmelerden anlaşılacağı üzere insanın olduğu her yerde ahlaktan söz etmek mümkündür. O halde düşünürümüz insanların davranışlarını ve münasebetlerini ahlakın kaynağı olarak değerlendirmektedir.

Ahlak tanımları yapılırken genellikle insani ilişkileri düzenleyen kural, kaide vb. ifadeler kullanılmaktadır. Cemiyet hayatında ahlak kaidelerine ihtiyaç duyulmaktadır ancak kaidelerin olması tek başına yeterli değildir. Ahlakın teorik boyutunun yanı sıra davranışlara yansıyan, uygulamaya konulan bir tarafı da bulunmaktadır.

Erol Güngör ahlakın birbirini tamamlayan ve kısmen bağlantılı olan birkaç boyutlu bir mesele olduğunu bildirmektedir. “İnsanın ahlaki davranışı genellikle onun ahlaki tutumuna, yani ahlakla ilgili bilgi ve görgülerine, his ve heyecanlarına bağlıdır.” (Güngör, 1998, s.40) Bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere Güngör’e göre ahlakın bilgi, duygu ve davranış olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır.

İnsanın bir ahlaki davranışı yaparken öncelikle ahlak kaideleri hakkında bilgi sahibi olması beklenir. Çünkü bir davranışın ahlaki olduğunu veya olmadığını bilmeden o davranıştan kaçınması ya da o davranışı yapması mümkün değildir. Ahlaki davranışın dayandığı ve onu tetikleyen ahlakın bilgi boyutudur. Ahlaki davranış sonucunda hissettiğimiz vicdan azabı veya huzur, ahlakın duygu boyutunu göstermektedir. (Güngör, 1998) Ahlak kaideleri olmasaydı doğru veya yanlış davranışların neler olacağını bilemez diğer insanlarla ortak bir nokta bulamazdık. Ahlaki davranışın duygular olmadan sadece bilgiyle açıklanması ise ahlaki davranışının mana boyutunu eksik hale getirmektedir. Güngör’ün düşüncesinde ahlakın boyutları insanların ihtiyacından doğan ahlak kaideleri ve bu kaidelerin uygulanmasıyla bir bütün halinde değerlendirilmektedir.

Erol Güngör ahlakın tanımı, kaynağı ve boyutları ile ilgili düşüncelerinin yanı sıra ahlakın bağlantılı olduğu ilimlere de değinmiştir. Güngör’e göre ahlakın etkileşimli olduğu alanlardan biri dindir. Din insanın hem inandığı yaratıcıyla ve hem de diğer insanlarla olan münasebetini düzenlemeyi amaç edinir. (Güngör,1993) Yani din ve ahlakın ortak amaçlarından biri insanın hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olmasını sağlamaktır. Bunun yanında ahlaki ilkelerin birçoğu temelini dinden alır. Ancak ahlaki ilke ve davranışların tek kaynağı din olmamakla birlikte en büyük kaynaklarından biridir (Güngör, 1998, s.115).

Erol Güngör (2000, s.18) ahlakın felsefe ve psikoloji ile bağlantısını da şu şekilde ifade etmektedir: “Ahlakta ampirik araştırmanın dışında kalan her türlü normatif düşünce ve aynı zamanda ahlaki düşünce ile ilgili lojik, semantik, epistemolojik problemler felsefenin inceleme konusu olmaktadır. Ampirik ve deskriptiv ahlak araştırmaları birer ilim (psikoloji, sosyoloji gibi) konusudur. Normatif ahlakla ilgili meseleler neyin iyi, neyin haklı olduğu gibi soruları ihtiva eder ki bununla filozoflar uğraşmaktadırlar.” O halde felsefe, ahlakta deneysel araştırmaların dışında kalan ahlak kaideleri, ahlaki kavramlar ve düşünceler ile ilgili kısmi incelemektedir. Deneysel ve tanımlayıcı ahlak araştırmaları ise psikoloji ve sosyoloji gibi alanların konusu olmaktadır.

Ahlak; insan davranışlarını konu edindiği için felsefe ve psikolojinin alanına da dahil olmaktadır. Ortak araştırma sahalarının olması ahlak- felsefe ve ahlak- psikoloji arasındaki münasebeti sürekli hale getirmektedir.

3. Erol Güngör’ün Düşüncesinde Bazı Ahlaki Kavramlar

Günümüzde kısmen anlamını yitiren doğruluk, dayanışma ve saygı gibi ahlaki ilkeler Erol Güngör’ün düşüncesinde gözden geçirilmiş ve farklı açılardan değerlendirilmiştir. Bu bölümde Erol Güngör’ün eserlerinde ön plana çıkan bazı ahlaki değerleri onun düşünceleri kapsamında genel bir biçimde ele almaya çalıştık.

3.1.Doğruluk

Ahlaki bir değer olarak doğruluk; “doğru olma durumu, doğru olana yakışır davranış” “dürüstlük”; “yalan, hile ve gösterişten uzak olma, samimilik”; “bir düşünce ve açıklamanın gerçek ve olgu ile uyuşması” anlamlarında kullanılır (Hökelekli,2013, s.88). Bir erdem olarak doğruluk hayatın her alanında, bütün iş ve eylemlerde insandan beklenen ahlaki davranış biçimidir.

Erol Güngör doğruluğun ahlaklı olmanın sonucunda kişinin kazandığı bir nitelik olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte ahlak ve doğruluğun bütünleşmiş iki kavram olduğunu ifade etmektedir. “Ahlak ve doğruluk, bir bakıma aynı kavramlardır; fakat bu ikisini aynı görmek yüzünden yanıltığımız haller de olur: Dürüst bir davranışın arkasında her zaman kuvvetli bir ahlaki vicdan bulunduğunu zannederiz (Güngör, 1998, s.68). Demek ki her doğru davranış ahlaklı olmanın sonucu olmayabilir bazen kişi içinde bulunduğu anın ve ortamın şartlarından dolayı doğru olmak zorunda kalabilir. Mesela gösteriş maksadıyla veya koşullar imkan vermediği için doğru davranmak ahlaklı olmanın sonucu değildir.

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

Tutarlılık ahlaki eylemlerimiz için vazgeçilmezdir (Denizer ve diğerleri, 2018, s. 17). Erol Güngör de vicdanın davranışlarımız ve ahlak prensipleri arasında kurmuş olduğu tutarlılığı doğruluk olarak nitelendirmektedir. “Vicdanlı insan, kendi içinde kendi davranışlarını kontrol eden bir mekanizma kurmuştur; bu mekanizma gelişigüzel değil de sistemli olduğu için davranışlarda tutarlılık meydana gelir; aynı ahlak prensiplerini her zaman ve her yerde uygularız. Doğruluk bu prensiplerden şaşmamak demektir.” (Güngör, 1998, s.68). O halde vicdanlı olmak doğru olmanın ön koşulu haline gelmektedir.

İnsanın kendisiyle tutarlı kalabilmek için hatalı davranışını basit ve zararsız göstermek adına bahaneler uydurduğu durumlar görülür. Bu yolu tekrar tekrar kullandığında alışkanlık haline gelir ve doğru olma erdemi kaybedilir. Aynı şekilde doğruluğun karakter vasfı haline gelebilmesi de onu tekrar tekrar uygulamak ve taviz vermemekle mümkündür.

Erol Güngör ve Emin Işık birlikte yazdıkları ‘Ahlak II’ isimli lise ders kitabında doğruluğu şu şekilde tarif etmişlerdir: “Doğruluk denince insanın özünde, sözünde, işinde ve davranışlarında doğru olması anlaşılmalıdır. Ahlakın amacı, doğruluğu hareket ve davranış olarak ortaya koymak, onu alışkanlık haline getirmektir. İnsanı yücelten şey, doğruluğu ülkü edinen hayat tarzını benimseyip öyle yaşamasıdır.” (Güngör ve Işık, 1976, s.45) Doğruluk hayatın birçok noktasında olması gereken bir erdemdir. Yapılan işte, söylenen sözde doğruluğa uyulduğu takdirde diğer erdemler de beraberinde gelir. Bu sebeple ahlakın amaçlarından biri doğruluğu insanlarda alışkanlık halinde getirmektir.

Farklı anlamlarıyla ahlak ve bilimin sahasına giren doğruluk günlük hayatta en çok aranan erdemlerden biridir. Aynı zamanda ilahi bir emir olan doğruluk ahlak alimleri tarafından söylenen sözde, yapılan işte, ibadetlerde şart olarak görülmüştür. Erol Güngör genel olarak doğruluğu vicdan ile bağdaştırmış ve kuvvetli bir vicdanın insanı her koşulda doğru olmaya yönlendirdiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte doğruluğu alışkanlık haline getirip bir karakter özelliği edinmeyi ahlakın ve dinin ortak amacı olarak görmüştür.

3.2. Dayanışma

Dayanışma sözlükte “bir toplum veya grup içinde yer alan fertlerin kendi aralarında veya grupların birbirleriyle olan sosyal münasebetlerinde karşılıklı yardımlaşma, iş birliği ortak tavır ve müşterek faaliyete bağlı olarak gelişen sosyal bağlılık duygusu” (Seyyar, 2015, s.143) olarak tanımlanmaktadır.

Tesanüd kelimesiyle de ifade edilen dayanışma Diyanet Ansiklopedisi’nde “toplumu oluşturan bireylerin birbiriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde olmasını, birbirine güç ve destek sağlamasını ifade eden ahlâk terimi” (Demir, 2011, s.526) şeklinde kullanılmaktadır.

Erol Güngör’e göre dayanışma ilkesinin temelinde, birlikte yaşamının neticesinde insanlar arasında oluşan sosyal bağ bulunmaktadır. “Hiç kimse hayatın bütün gereklerini tek başına karşılayamayacağı gibi, yalnız başına yaşaması da imkansızdır. Birlikte yaşanan bir hayat, onu yaşayanlara karşılıklı haklar ve sorumluluklar verir. Bu hak ve sorumluluklar çok defa kanunun yüklediği vazifeleri aşar, bir çevrenin insanları kendi aralarında belli bir münasebet şekli geliştirirler. Böylece hukuk terimi yazılı kanun ve nizamların dışında yeni mana kazanır.” (Güngör, 1998, s.112)

Düşünürümüz dayanışma ilkesini eşitlikle bağdaştırarak eşitliğin bir toplumda gerçekleşebilmesi için dayanışma değerine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir “İnsan münasebetlerinde eşitlik idealinin bir başka yorumlanma ve gerçekleştirme şekli de dayanışmadır. Dayanışma bir bakıma insanların eşitliği gerçekleştirmek için birbirlerine yardım etmeleri demektir.” (Güngör, 1998, s.112) Dayanışma sayesinde zengin ile fakir, güçlü ile zayıf arasında az da olsa bir denge sağlanabilir. Daha doğru bir ifadeyle herhangi bir konuda yardıma ihtiyacı olana gereken yardım sağlandığında kişinin ihtiyacı giderilmiş ve diğer insanlarla aynı duruma gelmiş olur.

Dayanışma için yakınlık ve bir arada bulunmanın her zaman yeterli olmadığını belirten Güngör asıl olması gerekenin sosyal anlamda yakınlık olduğunu vurgular. Birbirine fiziki anlamda yakın yaşayan ancak dayanışma içinde olmayan insanlar olduğu gibi uzak yerlerde yaşadığı halde dayanışmayı sürdüren insanlar da vardır. O halde asıl mesele “birlik ve beraberlik” şuuruna sahip olmaktır (Güngör,1998).

Dayanışma için gerekenin fiziki yakınlıktan daha çok sosyal yakınlık olduğunu söyleyen Güngör daha sonra birlik ve beraberlik şuurunu nasıl oluşacağı sorusuna yönelmiştir. Ona göre insanların ortak değerleri ve ortak geçmişlerinin olması benzer duygulara sahip olmalarını sağlar. Bunun neticesinde birlik ve beraberlik ruhunun doğması kolay hale gelir. Ayrıca Güngör ahlakın sınırlarını bir nevi dayanışmanın sınırları olarak değerlendirmektedir (Güngör,1998). Birlik ve beraberlik şuruyla sağlanan dayanışma ülke genelinde uygulandığı zaman milli bir ahlak ilkesine dönüşmektedir.

Sosyal bağlılığın ve yakınlığın bir göstergesi olan dayanışma toplum olmanın ve bir arada yaşamının gereğidir. Kültürümüzde örneklerine sıkça rastlanan bu erdem birlik ve beraberlik ruhunu da içinde barındırır. Güngör dayanışma fikrinin insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olduğu ifade ettikten sonra bu erdemin manevi bağı olan insanlar arasında daha çok uygulanabileceğini söyler. O halde dayanışma diğer ahlaki ilkeler de olduğu gibi alışkanlık haline getirilmesi ve yaygınlaştırılması gereken toplumun düzenini ve birlik olmasını sağlayan önemli erdemlerden biridir.

3.3. Saygı

Saygı kavramı sözlükte “üstün oluşu, yaşı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla herhangi bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram ya da başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu” (TDK, bkz. <https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmaktadır. Saygı pratikte insana, hayvanlara, doğaya ve insanların emeğine, düşüncesine, haklarına bunun yanında insanın kendine saygı göstermesi olarak çeşitli şekillerde karşımıza çıkar.

Güngör ahlaki duyguların kaynağının hürmet yani saygı olduğunu ifade eder. “Varlığımızda ahlak duygularının uyanışı onunla başlar. İnsan ancak saygı duygusundan başlayarak ahlaklılığın gittikçe derinleşen şuurunu kazanabilir.” (Güngör, Işık, Erol ve Tekin; 1976, s.105) Saygı erdemi ahlaklı olmanın şuuruna erişmek için gereklidir. Saygı ile diğer ahlaki değerler insanda hayat bulur ve insan bu sayede ahlaklı olma bilincine ulaşabilir.

Bununla birlikte “Saygı bir değer vermenin ve üstün görmenin ifadesidir.” (Güngör vd., 1976, s.105) Bu çerçeveden bakıldığında saygı gösterdiğimiz herhangi birini ya da bir şeyi incitmekten çekiniriz. Kendimize, diğer insanlara ve canlılara verdiğimiz değeri onlara gösterdiğimiz saygı ile ortaya koyarız.

İnsanî duygular birbirleri ile ilişkisiz değil; birbirlerini doğurucu, birbirlerini besleyici ve geliştirici niteliktedir. Bu manada bir duygunun, bir değer gelişmesi diğer duygu ve değerleri de besleyici niteliktedir. Erol Güngör (2000, s.102) e göre “Çeşitli değer sahaları arasında bir ahenk bulunmaktadır. Böylece belirli bir davranış birden fazla değer sahası ile uyumlu bir münasebet içindedir.” Sevgi hürmeti besler, hürmetin insanda gelişimi ise diğer canlıların kıymetine olan inancı arttırarak merhameti doğurur.

Değer vermenin bir ifadesi olan saygı diğer ahlaki ilkelere de öncülük eder. Saygı duyulan şey her neyse diğer ahlaki ilkeler söz konusu olduğunda da aynı hassasiyet devam eder. “Başkalarının haklarına karşı saygı duygusu vicdanlardan silinmeye başlayınca her türlü adaletsizlik başlar. Saygısızlık eylem haline dönüştüğü, yani başkalarının haklarını kuvvet kullanarak çiğnendiği zaman biz buna zulüm adını veriyoruz.” (Güngör vd., 1976, s.92) Bir insanın ya da hayvanın hakkına saygısızlık, hakkın çiğnenmesi veya hak sahibine teslim edilmemesi anlamına gelir. Bununla birlikte haksızlık, zulüm diğer bir deyişle adaletsizlik baş gösterir.

Erol Güngör medeniyetin tanımını yaparken insani ilişkilerde olması gereken karşılıklı saygı ilkesine de değinmiştir. “Medeniyetin bir tarifi de insan münasebetlerinde yumuşaklık ve karşılıklı saygı, incelmış bir muaşeret, tavır ve hareketlerde zarafettir.” (Güngör, 1999, s.178) Anlaşıyor ki bir toplumda medeniyetten söz edebilmemiz için saygı değerinin de mevcut olması gerekmektedir.

Bir insana veya başka bir canlıya duyulan saygı aslında ona verdiğimiz değer ve ona karşı beslediğimiz sevgi duygusunun göstergesidir. Saygı duyulan şey ne olursa olsun ona karşı rahatsız edici ve ona zarar verici davranışlarda bulunmaktan kaçınılırız. Bu çerçeveden baktığımızda saygı diğer ahlaki değerleri de beraberinde getirir. Bir insanın haklarına ya da emeğine saygı duyduğumuz zaman ona haksızlık başka bir deyimle zulüm etmemiş oluruz. Bu açılardan Güngör saygı değerinin önemini ve hassasiyetinin bizlere bildirmiş bulunmaktadır.

SONUÇ

Erol Güngör çağdaş Türk düşünce tarihimizde ahlak, din, kültürel ve milli değerler gibi alanlarda önemli çalışmalar yapmış bir mütefekkirimizdir. Bu çalışmada ahlak düşüncesinin yapısı ve düşüncesine etki eden ahlaki ilkeleri felsefe düzleminde incelemeye çalıştık.

Güngör’ün eserlerinde görüldüğü üzere odak noktası toplumun ihtiyaçları ve sorunları olmuştur. Dönemin sorunlarına kayıtsız kalmayarak sorunların kaynağını değerlerin yitirilmesi olduğunu dile getirmiştir. Eserlerinde toplumun içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan nasıl kurtulacağını çeşitli şekillerde anlatmıştır. Ahlak kavramını derinlemesine ele alarak açıklamış, farklı açılardan incelemiştir. İnsanların ve toplumun sıkıntılı durumlardan kurtulmasının yolunun eğitim olduğunu hatta din ve ahlak eğitimi olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte kültürel ve milli değerlerin de tıpkı ahlaki değerler gibi gelecek nesillere aktarılmanın önemini ifade etmiştir.

Erol Güngör ahlak ile ilgili düşüncelerinin büyük bir bölümüne Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak adlı eserinde yer vermiştir. Güngör’ün ahlak düşüncesinin temelini oluşturan ahlaki ilkelerden birkaçını bu çalışmada incelemeye çalıştık. Çalışmamızda ele aldığımız kavramlar onun düşüncesinde yer alan değerlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Doğruluk, dayanışma ve saygı; günlük hayatta sıkça ihtiyaç duyduğumuz ancak yaşadığımız dönemde mana boyutu eksilen ahlaki değerlerimizden bazılarıdır. Bu ahlaki ilkeler birbirinden bağımsız değildir, birbirlerine kaynaklık eder ve birbirlerini tamamlarlar niteliktedir. Bütün ahlaki ilkeler insanın daha mutlu ve toplumun daha yaşanabilir olmasını amaç edinmektedir.

Güngör doğruluk ilkesini davranışlarımızda göstermiş olduğumuz tutarlılık olarak ifade etmektedir. Ahlak prensiplerini vicdanımızın denetimi sayesinde her yerde ve her zaman uyguladığımızda tutarlı davranmış yani doğruluk ilkesine uygun davranmış oluruz. Ayrıca doğruluk insanın söylediği sözde, yaptığı işte ve davranışta olması gereken bir ilkedir. Alışkanlık haline getirilerek hayatımızın her noktasında karakter özelliği haline dönüşmelidir.

Dayanışma Erol Güngör’ün düşüncesinde birlikte yaşamanın bir getirisi olarak değerlendirilir. O dayanışma için insanlar arası sosyal yakınlık olması gerektiğini dile getirir. Bu nedenle dayanışma ortak değerlere ve manevi bağlara sahip insanlar arasında uygulanması daha kolay bir ilkedir. Toplumun birlik ve beraberlik şuurunu koruyan dayanışma ilkesi de diğer erdemler gibi alışkanlık haline getirilmesi ve yitirilmemesi gereken önemli erdemlerden biridir.

Erol Güngör’ün çeşitli yönleriyle üzerinde durduğu bir başka değer saygıdır. Güngör saygıyı diğer erdemlerin kaynağı olarak değerlendirmektedir. Ona göre değer vermenin bir ifadesi olan saygı olduğu zaman ahlaki değerler de beraberinde ortaya çıkar. Ayrıca ona göre saygı medeniyetin göstergelerinden biridir. İnsan

önce kendinden başlayarak diğer insanlara ve canlılara hatta diğer insanların emeklerine, düşüncelerine, inançlarına saygı duymalıdır.

Güngör'ün ahlak düşüncesini ortaya koyarken hem felsefe hem psikoloji hem de sosyoloji alanlarından yararlanarak dayanışma, doğruluk ve saygı değerlerini çoklu bir pencereden bakarak değerlendirmiştir. Bu açıdan kendinden önceki düşüncelerin üstüne çıkmış, onları kendi düşünceleri ile sentezleyerek kaleme almıştır. Dayanışma, doğruluk ve saygı ilkeleri onun düşüncesinde daha anlaşılır ve hayatın içinden olan sorunlarla ele alınmıştır.

Güngör'ün genellikle millet ve vatan üzerinde yaptığı çalışmalarında milli şuur ve vatanseverlik duygusunu ön plana çıkarmıştır. Bu duygu ve düşünceler onu ülkenin ve milletin benliğini koruyabilmesi, huzur ve refah seviyesinin yükselmesi için yapılması gerekenlere yönlendirmiştir. Bu sebeple insani ilişkilerde fazlaca ihtiyacımız olan dayanışma, saygı ve doğruluk değerleri onun düşüncesinde daha farklı bir konuma getirilmiştir. Bu düşünceler ışığında Erol Güngör'ün ahlak konusundaki değerlendirmelerinin ahlak felsefesi alanına büyük katkıları olduğunu görülmüştür. Toplumunu tanıyan bir düşünürün fikir dünyasını anlamaya çalışmak bir bakıma toplumun durumu hakkında bizlere bilgi verir ve yol gösterir.

KAYNAKÇA

- ÇAĞRICI, M. (1989). "Ahlak" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: TDV Yayınları.
- DEMİR, O. (2011). "Tesanüd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40). İstanbul: TDV Yayınları.
- DENİZER, N., BAYRAKDAR, N., SAYGILI, S., AVCI, M. (2018). *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç Eylem Tutarlılığı*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ERDEM, H. (2015) *Ahlak Felsefesi* (8.baskı). Konya: Hü-Er Yayınları.
- GÜNGÖR, E. (1992) *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik* (7.baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, E. (1993) *İslam'ın Bugünkü Meseleleri* (9.baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, E. (1997) *Dünden Bugüne Tarih- Kültür- Milliyetçilik* (8. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, E. (1998). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak* (3.baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, E. (1999) *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (14.baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, E. (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (3.baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, E., & IŞIK, E. (1976). *Ahlak Lise II*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.
- GÜNGÖR, E., IŞIK, E., EROL, Y., & TEKİN, A. (1976). *Ahlak Lise I*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.
- HÖKELEKLİ, H. (2013) *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (2.baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- SAYGILI, S., AVCI, M., BAYRAKDAR, N., DENİZER, N. (2018). *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Felsefenin Değeri*, Kayseri: Kimlik Yayınları.
- SEYYAR, A. (2015). *Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)* (2.baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- TDK "Saygı" Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr/> (29.11.2020)

SANAYİLEŞME, FRANSIZ İHTİLALİ ve LİBERAL ANLAYIŞLARIN

19. YÜZYIL KENTİNE YANSIMALARI ÜZERİNE BİR DENEME

(Sayfa 46-56)

Asiye Nisa KARTAL⁷
Nottingham Üniversitesi,
Mimarlık ve Yapılı Çevre Bölümü, İngiltere,
Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-6805-6778

Hasan Basri KARTAL⁸
Nottingham Üniversitesi,
Mimarlık ve Yapılı Çevre Bölümü, İngiltere,
Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0003-1586-9596

Öz

Bu çalışmanın temel amacı Sanayi Devrimi ve Fransız ihtilali sonrasında değişen, dönüşen kent olgusunu ortaya sermektir. Çalışma araştırma yöntemi olarak teorik bir okuma ve tartışma yolunu seçer. Çalışmanın odak tartışması, Sanayi Devrimi, Fransız ihtilali ile yeni ortaya çıkan liberalist felsefeler ve kapital temelli anlayışlar çerçevesinde yeniden şekillenen kentte ortaya çıkan sorunlardır. Bu sorunlar ile baş etme biçimi olarak üretilen ‘ideal kent kurguları’ ve ‘ütopyalar’, dönemin mimar ve kuramcılarının üretim ve düşüncelerinin yardımıyla açıklanır. Makale en son bölümünde, sanayi devrimi sonrası kentteki dönüşümlerin yankılarını, mimari alanı dışındaki metinlerde göz önüne serer. Varılan sonuca göre, 19. yüzyıl kent kavramı dönemin sosyolojik ve toplumsal olgularından kaçınılmaz olarak etkilenmiş, dönemin insani üzerinde karamsar ve kaygı yaratıcı bir ortamın doğmasına sebep olmuştur.

Anahtar kelimeler: Kent, Sanayileşme, Fransız İhtilali, ütopyalar, ideal kent kuramları

**AN ESSAY ON THE REFLECTIONS OF THE INDUSTRIALIZATION, FRENCH
REVOLUTION, AND LIBERAL ATTITUDES ON THE 19TH CENTURY URBAN
PHENOMENA**

Abstract

⁷Nottingham Üniversitesi Mimarlık ve Yapılı Çevre Bölümü, İngiltere, Doktora Öğrencisi, a.nisa.gunduz@gmail.com

This study mainly aims to reveal the changing and modification of the urban phenomenon after the Industrial Revolution and the French Revolution. This investigation uses a theoretical reading and discussion way as the research method. The main discussion of the study grounds on the problems that the cities faced following the Industrial Revolution, the French Revolution, and new liberalist philosophies and capital-based approaches. The ‘ideal urban theories’ and ‘urban utopias’ -which seen as the solution of the problems that the urban areas faced- are discussed through the help of practices and ideas of the architects and theoreticians. The article finally reveals the reflections of the industrialization-based problems on the urban areas in the context of non-architectural fields. According to the conclusion debate of the study, the 19th-century urban concept inevitably influenced by the sociological and social events in the period and caused a pessimistic and anxious environment on the people of the era.

Keywords: The urban, Industrialization, French Revolution, urban utopias, ideal urban theories

19. Yüzyıl Batı Kenti: Sanayi, getirdiği sorunlar ve kente dair ilk sosyolojik bakışlar

19. yüzyılda yeni buluşların üretim biçimine olan katkıları, kentlerin büyümesi ve kentler arasındaki iletişimin ve ticaretin artmasına önayak olmuştur. Barok dönemde ortaya çıkan burjuvazinin zenginleşerek para biriktirmesi, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan liberalist felsefeler kapitalizm düşüncesinin ve kapitalist ekonominin temellerini atmıştır. Bu durum, monarşik sisteme dayalı tarım toplumları yerine, ekonomik gücü olan tüccarların ve anapara sahiplerinin merkezde bulunduğu, en yüksek kârın üretimde temel alındığı sanayiye dayalı bir toplumu ortaya çıkarmıştır. Bu toplumda anapara sahiplerinin Orta çağın korumacı ve muhafazakâr yaklaşımlarının aksine, yüksek ve hesaplanmış riske dayalı en yüksek kazancı elde etmeleri ön plandadır. Orta çağdaki tüketicinin lehine olarak pazar ekonomisinin belli bir değerde tutulması geçerliliğini yitirmiştir. Pazar ekonomisini olabildiğince genişletecek ve en yüksek karı getirecek şekilde düzenlemeler türemeye başlamıştır. Ekonomik yapıdaki değişimler, siyasal alanda seküler ve liberalist söylemlerin artmasına, felsefede materyalist eğilimlerin ön plana çıkmasına sebebiyet vermiştir. Toplumsal alanda sınıflar arası ayrımın siyasal olarak olmasa da ekonomik anlamda artması yeni bir ‘işçi sınıfı’ kavramının doğmasına neden olmuştur. Önce Avrupa’da büyük kentlerde başlayan bu değişimler giderek bütün dünyayı sarmıştır (Alptekin, 2007; Roth, 2000; Borsay, 1990).

Kentlerdeki yaşanan bu sosyal değişimler, kentin fiziksel yapısının oluşumuna da etki etmiş, bu etki kent üzerine yapılan kuramsal çalışmalara da yansımıştır. Kentteki bu değişimler daha sonra kent uzmanları tarafından ‘sanayi kenti’ olarak nitelendirilecek yeni kent tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi kenti olarak ortaya çıkan ya da dönüşen bu kentlerin temel özelliği, hammaddeye ya da hammaddenin elde edileceği ulaşım noktalarına yakın olması ve hammaddenin işleneceği endüstri tesislerinin kentin merkezinde konumlanmasıdır (Swingewood, 1998). Kent kurgusundaki fiziksel değişimler ile mimaride de cam ve demirin sonra çeliğin kullanılması artmıştır. Daha sonraları betonun da yaygın bir yapı malzemesi olarak kullanılması, eski yapı tekniklerinin sınırlarının aşılması, kentte bu devre özgü yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca yeni değişimlere paralel olarak depolar, antrepolar, limanlar, demir yolları, sergi pavilyonları, fabrikalar gibi yapı türlerinin kentteki ağırlığı artmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan değişimlere bağlı olarak önce sosyolojinin daha sonra da kent sosyolojisinin ortaya çıkışı tesadüfi değildir (Tuna, 2011).

Kent, bu dönemde artık sadece fiziksel olarak mimarlar tarafından incelenen ya da filozoflar tarafından ütöpik toplum düşlerine altlık sağlayan bir nesne değil aynı zamanda içinde yaşayan toplumların geçirdiği dönüşümlerle birlikte incelenen hem fiziki hem sosyal bir ekosistem olarak bilimsel olarak ele alınan bir olguya dönüşmüştür (Pacione, 2002). Bu bakış açısı Rönesans ve Barok döneminde filizlenmiş olsa da modern anlamda bilimsel bir disiplin haline gelişi on dokuzuncu yüzyılda olmuştur (Hale, 2008). Dönemin önemli mimarları arasında Viollet-le-Duc, ‘Entretiens sur l’architecture’ adlı eserinde Romanesk dönemden itibaren dini kültürün yerine yavaş yavaş seküler kültürün aldığını ve bu seküler kent kültürünün getirdiği özgürlüğün, büyük projelerle fiziksel karşılığının oluşturulması gerektiğini ileri sürmüştür (Thoenes & Evers, 2003, s.365). Viollet le Duc’un yaklaşımının aksine Amerikalı mimar Andrew Jackson ‘Downing A Treatise on the Theory and Practice of Landscape Gardening’ adlı eserinde kır yaşamını kent yaşamından üstün tutmuş ve kırın sakinlerine ahlaki olarak karakterlilik, yurt sevgisi, cesaret gibi değerleri aştığını ileri sürmüştür (Mallgrave & Contandriopoulos, 2006).

XIX. yüzyılda ortaya çıkan nüfus patlamaları kentleri aşırı derecede büyütmüş, metropoller ortaya çıkmış, kır ve kent arasındaki ayrım daha da artmıştır. Kentlere doğru oluşan göçler ve göçtükten sonra kentte işçi sınıfını oluşturan bu insanların barınma sorunları endüstri kentinin en önemli problemlerinden biridir. Bu sorunlardan hareketle endüstri kentini distopik bir kurgu içerisinde tanımlayan ve alternatif şehircilik yöntemlerini arayan Fransa’da Fourier, Cabet ve İngiltere’de Owen ve William Morris gibi düşünürlerin yanı sıra, sanayi devrimindeki gelişmelere paralel bir biçimde planlama anlayışlarını geliştiren Arturo Soria y Mata, Georges Eugene Hausmann, George Pullman vb. şehir plancıları da bu dönemin önemli aktörleri arasındadır (Mumford, 2007; Ragon, 2010).

Endüstri Devrimi’nde ortaya çıkan gelişmeler yerine çevreyi önemseyen, kent bütününde sanatsal bir nitelik arayan planlama anlayışlarını benimseyen, özellikle peyzaj tasarımı

kökenli planlamacılar da bir hayli çoktur. Örneğin; Horace Cleveland, Charles Eliot, Warren H. Manning, Fredric Law Olmsted, George Kessler, John Claudious London, Daniel Burnham gibi planlamacılar peyzajı temel alan ilkeler belirlerken, Camillio Sitte gibi planlamacılar mimari yapıların tekil estetiği yerine bu yapıların bir araya gelerek oluşturdukları kent estetiği ve kent mekân kalitesini temel alan bir anlayış geliştirmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru kentlerdeki değişim ve dönüşümlere paralel olarak şehir planlama eğitiminin temelleri atılmış, kentin planlanmasına yönelik bilimsel ilkeler belirlenmeye başlanmıştır. Artık kenti planlama mimarların doğrudan etkisi altındaki bir kent mimarlığı olmaktan çıkıp kendi başına bir disiplin haline gelmeye başlamıştır (Richter, 2012; Hall, 2010).

Yeni Sorunlar ile Baş etme Biçimi olarak İdeal Batı Kent Kurguları ve Söylemleri

XIX. yy'da kentin planlanmasında aktif rol oynayan aktörlerin yanında, yaşadığı kentteki dönüşümlere bağlı olarak yaşanan problemler ile beklentiler arasındaki doğan gerilimi rahatlatmak için ideal kent kurguları ve ütopyalar (Choay & Bratton, 1997; Bumin, 1998) üretenlerden bahsetmiştik. Bu ütopyalar daha çok sanayileşmenin yaşandığı İngiltere ve Fransa'da yoğunlaşmıştır. Fransa'da Saint Simon, Charles Fourier, Victor Considerat, Etienne Cabet ve Proudhon, Büyük Britanya'da Robert Owen, Pugin, Richardson, John Ruskin ve William Morris, ABD'de ve Rusya'da Henry George ve Kropotkin 'endüstri Kenti'ne yönelik çeşitli ütopyalar ortaya koymuşlardır (Choay & Bratton, 1997; Bumin, 1998).

Modern sosyolojinin öncülerinden kabul edilen Saint Simon, üretimin övgüsünü yapan toplumu, endüstriyle tekrar örgütlemek istemiştir. İlerleme fikriyle endüstrileşmeyi birbirine bağlayarak, bilimciliği yeni bir politik hatta dini sistem olarak sunmuştur. Simon bu ütopyasını 'ütopik sosyalizm' olarak adlandırmış ve zenginliğin toplumun hizmetine sunulması gerektiğini savlamıştır. Kapitalizm ile işçi sınıfını uzlaştıran Simon aynı zamanda endüstriyel rasyonalizmin de temelini atmıştır (Bumin, 1998, s.87-8). Simon şehircilik alanında temizliğe büyük önem vermiş, Bastille'den Louvre'ye kadar kanal açıp Paris'i temizlemeyi önermiştir. Kentteki demir yolu ulaşımı onun için diğer önemli noktadır. Simon'un düşünceleri daha sonra Paris'i planlattıracak olan Napoleon III'ü etkilemiştir (Ragon, 2010, s.43-4).

Simon'un kurduğu 'ütopik sosyalizm'i Etienne Cabet 1840'ta yazdığı 'Voyage et Icarie' adlı eseriyle daha da ileriye götürmüş ve Marx'a göre 'ütopik komünizm'i kurmuştur. Cabet ütopyasında militarizm ile barışçıl Hıristiyan idealini birleştirmeye çalışmıştır. Cabet'in kurduğu 'Ikarya'da üretim parasız bölüşülüyor, işçiler büyük kolektif atölyelerde üretim yapıyordu. Her şey yarar ilkesine göre tasarlanmıştı. İşlevi bulunmayan hiçbir şeye izin verilmiyordu. Cabet'in Ikarya'sında kentin kamusal yapıları kentin dışında kırlarda bulunmaktadır, kentte yayalar ve trafik düşünülmüş, pis sular için yer altı yolları fikri öne sürülmüştür. Ikarya aynı zamanda açık bir müze şehirdir. Yeşil bahçeler, bahçe sokaklar, gezinti yolları bu şehrin önemli unsurları arasındadır. Sınıfsal ayrımın bulunmadığı bu

ütopyasını Cabet, Teksas kentinde uygulamaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Daha sonra takipçileri tarafından Iowa'da uygulamaya geçirilen bu ideal ancak bir kuşak dayanabilmiştir (Ragon, 2010, s.44-9; Pitzer, 1997).

Ütopya geleneğini toplumsal eleştiri ile yeniden yapılandırarak zirveye taşıyan Fourier ise, Owen ve İngiliz Ütopycıların aksine *'phalanster'* (İşbirliğine dayalı Fourier'ci topluluk) ağırbaşlı bir topluluk olarak değil aynı zamanda bedensel hazlara da önem veren bir topluluk olarak görür. Bu kent içindeki çeşitli işlevlerde saf bir işlevselli anlayışı yerine hoş bir hedonizmde göze çarpmaktadır. Kentin tasarlanmış biçiminde bile hedonizm egemendir. Siyasi olarak demokratik bir yaklaşım söz konusudur (Bookchin,1996, s.145). Phalansterler insanlığın o güne kadar geçtiği dönemlerden sonra gelecek olan dönemin toplumdur (Bumin, 1998). Fourier, Phalanster'de mümkün olduğunca çeşitli ve renkli bir topluluk sunmuştur. Fourier'e göre çeşitlilik arttıkça toplulukta uyum artacaktır. Phalanster'de insanlar çalışmasa bile temel ihtiyaçları en rahat şekilde karşılanmaktadır (Beecher, 1986). Fourier Phalanster'deki bütün ideal ölçüleri ayrıntılı bir biçimde vermiştir. Phalanster'in merkezinde saray bulunmakta ve insanlar ortak eylemleri için bu sarayı kullanmaktadırlar (Bumin, 1998, s.97-99). Fourier'in sosyal düzeni özel konut ile aynı ütopya içerisinde düşünmesi, ilk modern şehircilerden olarak kabul edilmesini sağlar. Fourier ütopyasında toplulukçu bireysel mülkiyet anlayışını geliştirerek daha fazla kar elde etmek isteyen vurgunculara karşı toplumun yoksul kesimlerinin kolektif bir biçimde savunulmasını önermektedir. Mimaride işlev ve estetiğin birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürerek, saf yararı ya da faydasız estetiği reddetmiştir. Ragon'a göre Cabet'in düşüncesi Marx ve Stalin'i, Fourier'in düşüncesi Proudhon ve Kropotkin aracılığıyla modern liberal düşüncüyü etkilemiştir (Ragon, 2010, s.50-59). Fourier öldükten sonra fikirlerini yayan Considerant, Fourier'in düşüncelerini geliştirmiş, metafizik ve kuramsal yönlerinden ayırarak uygulama alanına sokmaya çalışmıştır. Tek tek yemekhane mutfak gibi birimleri bulunan özel konutlar yerine bu işlevlerin ortak birimlerde çözüldüğü büyük barınma yapıları öneriyordu. Fourier'in bir başka takipçisi olan Godin ise Considerat'ın düşüncesini kapalı işçi sitelerinde uygulamaya koymuştur. Küçük bir kent gibi işçilerin bütün ihtiyaçlarının karşılanacağı bu minyatür kentler (siteler) ilk başta Engels tarafından 'sosyalist bir deney' olarak övgü ile karşılanmış daha sonra ise bir kentten karşılanan ihtiyacın tamamına cevap verememesi dolayısı ile eleştirilmiştir (Bumin, 1998, s.101-103).

Bu noktadaki Anglo-Sakson geleneğin önemli isimlerinden Robert Owen ise Fourier'e benzer bir yaklaşım içerisinde bulunmuştur. Owen'ın ABD'de 1824'te kurduğu 'New Harmony' adlı komünal kenti kolektivist yaşama ilişkin ilk denemelerden sayılmaktadır. Sosyalizm ile Hristiyanlığı birleştirmeye çalışan Cabet'in aksine Owen bir rasyonalisttir. Owen, New Harmony kentinde kurduğu fabrikasında işçileri on saatten fazla çalıştırmamış, çocuk yaştaki işçileri kullanmayarak kendi meslektaşlarının aksi bir tutum sergilemiştir. Simon'un düşlediği 'işçiler ordusu'nu kurmayı başarmıştır. Owen sanayicileri toplayarak işçilere insani tutumla yaklaştıkları zaman daha yüksek kar elde edeceklerini iddia etmiş, devleti işçileri korumaya

yönelik kararlar almaya zorlamıştır. Kuramında toplumu küçük parçalara ayırmaya dayalı anarşistlerin tavrı ile buna tezat teşkil eden devletçi (merkeziyetçi) fikirleri örtüştürmüştür. Owen, Platon'dan itibaren gelen tarım tolu mu modellerini kır hayatı ile birleştirmeye çalışmıştır. Mimariye önem veren Owen'ın hayatının son dönemlerinde Morris'çi bir eskiye yönelik göze çarpmaktadır. Ütopyasında oluşturulan binalar merkezde toplanmaktadır ve gereksiz sokak, cadde ve avlular ortadan kaldırılmıştır. Merkezdeki binaların kolektif mutfaqları bulunmaktadır. Çevrede kamusal işlevi bulunan binalar ve bunların etrafında bahçeler yer almaktadır. Sanayi birimleri kente dışarıdan eklenmiştir. Owen'ın kurduğu bu ütopya Owen'ın ölümünden sonra geçerliliğini yitirmiştir (Claeys, 1993).

ABD'li Henry George ise rant, gelir maaş hakları gibi kavramlar üzerine eğilmiş ve ABD'deki sanayi sorununu toprak spekülasyonlarına bağlamıştır. Smith ve Ricardo ekolünün gösterdiği gerçekleri, Proudhon ve Lansalle ekolünün gösterdiği ilkelerle birleştirmeye çalışmıştır. Toplumsal sefaleti toprak sistemiyle ilişkilendiren George, şehircilik kuramını rant ve mülkiyet kavramlarını merkeze alarak, daha az yapay bir rant sisteminin kurulmasını öngören bir ütopya tasarlamıştır (George, 2016). Bir başka ütopist İngiliz hekim Richardson 'Hygeia' adlı bir ütöpik kent kurgulamıştır. Kentteki yaşayan sayısının yüz bini geçmemesi gerektiğini ileri süren Richardson, dört katı geçmeyen yükseklikte evlerin bulunduğu, ağır ve hafif trafik akışının birbirinden ayrıldığı kentteki yolların altından demir yolunun geçtiği, tarım ve kamu binalarının bölgeleme yolu ile ayrıldığı, karbonu yok eden sistem ile hava kirliliğinin yok olduğu, hastanenin tüm şehri dolaşarak hizmet verdiği bir ütöpik kent kurgulamıştır (Ragon, 2010, s.60-66; Richter, 2012).

Bu ütopyaların dışında dönemin 'yeniden doğuş' anlayışlarına paralel olarak nostaljik olarak nitelendirilebilecek, geçmişin olumlanmasının önem teşkil ettiği endüstri kenti eleştirileri ve bunları temel alan ütopyalar da vardır. Örneğin İngiliz mimar Pugin, 1837'de yazmış olduğu 'Contrasts (Karşıtlıklar)' adlı kitabında, yaşadığı kentin Orta Çağ'daki ve kendi dönemindeki bir karşılaştırmasını yapmıştır. Bu kitapta, kentteki yapıların değişimini ve bu değişimlere paralel olarak Orta Çağ'ın üstünlüklerini savlamış, kentteki su, gaz, kanalizasyon gibi yenilikleri yadsınamış ancak bu düzenlemelerin Orta çağ Hristiyan düşüncesine göre yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliğini ileri sürmüştür (Bumin, 1998, s.104-6). Pugin'den etkilenen ve 'Arts and Crafts' akımının kurucuları arasında sayılan John Ruskin, İngiltere'de makine kullanılmayan işçi konutları üretmiştir. Ruskin sanayi devrinin tutarsızlığına ve makineciliğin peşinden sürüklenen kültürün zayıflığına karşılık şehircilik alanında 'organik' bir estetik öğreti geliştirmiştir. Ruskin, estetik ilkelerine bağlı olarak unutulmuş olan 'şehircilik sanatı'na dikkati çekmiş, mimari eserlerin tek başına bir estetik değer oluştursa bile aralarındaki uyumun daha önemli olduğunun altını çizmiştir (Hewison, 2007). Ruskin'in takipçisi, aynı zamanda Dickens, Marx ve Engels gibi düşünür ve yazarlardan da etkilenmiş olan William Morris, yaşamının son yıllarını sosyalist militarizme adanmıştır. Owen ile yakın bağı olan Morris, Owen'ın sosyalist ve şehircilik karşıtı etkisine Ruskin'den miras aldığı Orta çağ zevkini eklemiştir (Poulson, 2002). Morris, 1891'de yazdığı News form 'Nowhere' adlı

ütöpik romanında kurguladığı topluluk devlet sosyalizminin ötesinde komünist bir topluluğa dönüşmüş, kamu yapılarının varlığı gereksiz hale gelmiştir. Morris bu toplumun (hastanesiz, mahkemesiz, ordusuz, polissiz bir toplum) yaşayacağı kenti, kırsal işgal eden ancak daha sonra onun niteliklerini alan bir kırsal özellikte kent şeklinde tasarlamış ve büyük bahçelerin bulunduğu, yapıların birbirinden uzak olarak konumlandığı, yeterli sayıda ambarların bulunduğu ve insanların el emeği ile üretim yapmaktan mutluluk duyduğu bir kurgu oluşturmuştur (Coleman ve O'Sullivan, 1990). Ruskin ve Morris'in Orta çağ vurgularının kökeninde, el emeği üretimine dayalı, kültür ve estetiğin merkezi bir rol oynadığı toplumu olarak idealize etmeleri yatmaktadır (Ragon, 2010, s.67-70). Dönemin yeniden doğuş anlayışlarına ve nostaljik yaklaşımlarına karşıt olarak Viyanalı mimar Adolf Loos ise Viyana'daki Orta çağ ve Barok taklidi yapıları 'Potemkin Kenti' adlı metninde sadece görsel olarak o dönemi yansıtmaları ve bunun haricinde boş, anlamsız görüntüler yığını olmaları noktasında eleştirecektir (Sebag, 2001). Morris ve Ruskin'in görüşleri daha sonra Ebenezer Howard'ın 'bahçekent' düşüncesinden, Rus mimarların karşı şehircilik anlayışına göre tasarlanan planlarına kadar etkisini gösterecektir (Upton, 1984; Hall, 2010).

Tarihte kendini ilk defa anarşist olarak kabul etmiş ve bu yüzden ilk anarşist filozof olarak kabul edilmiş Proudhon ve anarşizmin kuramsal temellerini atmış olan Kropotkin, Saint Simon'dan itibaren gelen ve insanı bu temele göre şekillendiren ütopyalara ve tarihselci bir bakış açısı içerisinde toplumu ve kenti şekillendirici yaklaşımlara karşı çıkmıştır. İnsanı belli bir sistem ile (ister devletçi sosyalist, isterse tarihselci) terbiye edilmesine karşı çıkan anarşist kuramcılardan Proudhon, Saint Simon'un aksine maneviyat yoksunluğunu makineci ilerlemeye bağlayan ve Simon'un kuramlarının aksini savunan ilk sosyologdur. Proudhon'un eserlerinde toplumu ilgilendiren birçok konuyu ele almasına karşın mimarlık ve şehirciliğe ait bölümlerin az olması şaşırtıcıdır. Ancak genel olarak şehircilik ve mimarideki yaklaşımı işlevsellik çerçevesinde geliştirmiştir (Woodcock, 2010). Proudhon'a göre şehirdeki sanatsal yapılar insanlara rahatlık, temizlik, ucuzluk sağlamıyorsa yararsızdır (Ragon, 2010, s.70-72). Proudhon'dan daha sonra gelmiş olan Kropotkin ilerici ütopyaları boğucu bulmakta, geleceğe kural konulamayacağını iddia etmektedir. Kropotkin'e göre yapılması gereken iş, insanları olmadıkları gibi olmaya davranma noktasında zorlamak değil (sosyalist ve kültüralist ütopyalarda olduğu gibi) insanların eğilimlerinin yolunu açmaktır ve bu durum kâğıt üzerinde çizilmiş ideal planlar ile gerçekleştirilemez (Kropotkin, 2014). Cabet ve Fourier'in ideal komün evlerine karşı Kropotkin, bireysel konutları tercih etmiş ve komünist eğilimlerin toplumun bu durumu istemesine göre kendi kendine doğal süreci içerisinde gerçekleşmesi gereken bir süreç olduğunu ileri sürmüştür (Bumin, 1998, s.109-110).

İdeolojik ya da Ütöpik bir yargıyı dayatmak yerine dönemin yaşantısından ve kent mekânından sunulan kesitler

Kentteki değişim ve dönüşümlerin yankılarını edebi eserlerde de görmek mümkündür. Edebi eserlerde ütöpik yaklaşımlarla birlikte, modern kentte yaşayan bireyin ruh dünyasına yönelik

yapılmış çözümlerinin bulunduğu yaklaşımlar da mevcuttur (Yörük, 2006). Ütopik yaklaşımlara örnek olarak Eugene Sue'nin 'Juif Errant' (1845) adlı romanı, Jules Verne'nin 'Les Cinq Cent Millions de La Begum' (1879) adlı eseri, Herbert- George Wells' in 'A Modern Utopia' (1905) adlı romanı verilebilir. Bunların dışında Wolfgang von Goethe, Honore de Balzac, Fyodor Dostoyevski, Victor Hugo, Franz Kafka, Lev Tolstoy, Marcel Proust, T.S. Eliot, Charles Baudelaire gibi edebiyatçıların metinlerinde, Sanayi Devrimi ile gelen değişim ve dönüşümlere paralel olarak gelen psikolojik gerilimleri, kentteki sınıf ayrışmalarını ve çatışmalarını, sosyal yapının birbiriyle ilişkisini, kısacası kentteki sosyal ve fiziksel yapıya ait kesitleri bulmak mümkündür. Örneğin Goethe'nin Faust'unda kentteki değişimler ile birlikte ahlaki değişimi ve buna Faust'un içsel tepkisini, Victor Hugo'nun Sefiller'inde yasa ve merhamet arasındaki yapıyı, Paris'in geçirdiği kentsel ve sınıfsal yapıdaki değişim ve dönüşümleri görmek mümkündür. Balzac'ın Vadideki Zambak'ında Fransız İhtilali sonrası toplumdaki değişim ve dönüşümlerden kesitleri, Dostoyevski'nin Suç ve Cezası'nda ise suç ve ceza kavramlarını ve bunun üzerinden normatif değerlerin nispiğini (nihilizme paralel bir modernlik) görmek mümkündür. Kentteki modernliği ve bu modernliğin paradokslarını sistemli bir biçimde en iyi inceleyen yazar XIX. yy'de belki de Baudelaire'dir. Baudelaire 'Modern Hayatın Ressamı', 'Modern İlerleme Fikrinin Güzel Sanatlara Uygulanması Üzerine', 'Paris Sıkıntısı' gibi metinlerinde, maddi düzen ile tinsel düzenin birbirine karışmasındaki endişesini, modern hayat ve sanatın ilişkisini, modern hayattaki özneyi ve ruh hallerinin çözümlemesini sunmaktadır (Ragon, 2010, Pike, 1997).

Edebiyatın haricinde, XIX. yüzyıl itibariyle kent sosyolojisinin ortaya çıkması ile, bu dönemin toplumsal felsefe ile ilgilenen düşünürlerinde ve sosyolojinin kurucuları arasında kentlerdeki yaşanan bu değişim ve dönüşümlere ait önemli bilimsel nitelikteki tartışmaları bulmak mümkündür (örneğin; Max Weber ve George Simmel yapıtlarında modern batı kentini tanımlamaya çalışmış, Weber bu durumu sosyal eylem kuramları içerisinde, Simmel ise neo-Kantiyen bir biçimde ele almıştır) (Roth, 2000; Swingewood, 1998).

Kısaca, kırdan kente göçün yarattığı problemler, endüstri devriminin, üretim ve tüketim üzerindeki yaptığı değişimlerle ortaya çıkan yeni işçi sınıfı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sınıf çatışmaları, yoğun nüfus artışı ve kentleşme, toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması vb. unsurlar, bu dönemin mimarlık dışındaki metinlerinde de sıkça karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ NİYETİNE

İnsanoğlunu varoluşundan itibaren çevresini şekillendirmeyi amaçlamış ve bunun üzerine çeşitli düşünceler üretmiştir. İlk Çağ'ın erken dönemlerinde bu düşünceler daha çok mitsel ve dini metinlere dayanmakta iken, felsefi düşüncenin teolojik karakterini yavaş yavaş terk ederek kendi başına bir disiplin haline gelişi ile kentin üzerine üretilen düşünceler, siyaset felsefesi ve bu felsefe üzerinden kurgulanan ütopyaları temel almıştır. Daha sonra ortaya çıkan kent düşüncesi yaklaşımı ise daha çok mimarlar tarafından ortaya atılan ve kentin

fiziksel mekânının nasıl düzenleneceği problemine odaklanan yaklaşımdır. Antikçağ ve Orta Çağ'da kentin nasıl kurgulanacağına yönelik olarak üç yaklaşımın (dini/mitsel/kozmolojik, ütöpik/felsefi/idealistik ve mimari/işlevsel/pragmatist) egemen olduğu görülmektedir. Rönesans ve Reformasyon ile ortaya çıkan teolojik çözümler ve buna bağlı olarak yeni felsefi ve bilimsel arayışlar, bireyin kent kurgulanışında da ideali aramasına önyak olmuş ve birçok kent kurgusunun üzerine düşünce üretmiş aktörler tarafından 'ideal kent' düşüncelerinin ve planlarının üretilmesine neden olmuştur. Rönesans ile ortaya çıkmaya başlayan kent kuramları ve kentsel planlama anlayışları, Barok dönemde uygulama alanında karşılığını bulmuştur. Barok dönemde kentlerde daha öncesinde var olmadığı kadar katı bir biçimde kentsel planlama edimi, kentsel mekânı sınıfsal yapıları ortaya çıkaracak şekilde bölmüş, yoksul ve zengin mahalleleri oluşturmuştur. Kentin, ordu, kralın monarşisi ve kilise eksenli olarak planlanması, büyük caddelerin ve meydanların oluşturulması, kentliler arasındaki sınıfsal ayrımı kuvvetlendirir niteliktedir. Bu dönemin sonlarına doğru bürokrasinin, ticaretin vb. gelişmesiyle birlikte kentte burjuvazi ortaya çıkmış ve bu sınıf, kentin planlanmasında etkili olmuştur. Özellikle 18.yy'ın sonunda patlak veren Fransız İhtilali ile kralların monarklarının zayıflaması, ortaya çıkan liberalist söylemler ve ön kapitalist ekonomilere bağlı olarak burjuvazinin gücünün artmasıyla birlikte kentin planlanması üzerindeki baş aktör burjuvazi sınıfı olmuştur. XIX. yüzyılda burjuvazinin giderek güçlenmesi, kapital biriktirmeye yönelik girişimler, Sanayi Devrimi'nin doğurduğu üretim ve tüketim pratiklerindeki değişmelere sebebiyet vermiştir. Bu durum, kentlerin fiziksel yapısında ve kimlik kurgusunda önemli değişimlere ve beraberinde sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlar mimarlık ve ilişkili disiplinlerde ütopyalarla aşılmaya çalışılmış, bunun dışındaki disiplinler tarafından yaratılan edebi eserlerde ise detaylıca resmedilmiştir. Bu yazarların her biri kendi dönemini gördüğü pencereden tahlil etmiş, ideolojik bir yargıyı dayatmak yerine dönemin yaşantısından kesitleri göstermişler ve kent mekânındaki fiziksel ve sosyal değişimleri sunmuşlardır.

KAYNAKLAR

- Alptekin, M. Y. (2007). Şehir ve Toplum. İstanbul, Türkiye: Beta Yayınları.
- Baudrillard, J., Proto, F. (2003). Mass, identity, architecture: Architectural writings of Jean Baudrillard. Chichester, West Sussex: Wiley-Academy.
- Beecher, J. (1986). Charles Fourier: the visionary and his world. Berkeley: U of California Press. ISBN 0-520-05600-0.

- Bookchin, M. (1996). Ekolojik Bir Topluma Doğru. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul, Türkiye: Ayrıntı Yayınları.
- Borsay, P. (1990). The Eighteenth-century town: A reader in English urban history: 1688-1820. London and New York: Longman.
- Bumin, K. (1998). Demokrasi Arayışında Kent. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Choay, F., & Bratton, D. (1997). The rule and the model: On the theory of architecture and urbanism. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Claeys, G. (ed.) (1993). Selected works of Robert Owen. London: Pickering.
- Coleman, S., & O'Sullivan, P. (1990). William Morris & News from nowhere: A vision for our time. Bideford: Green Books.
- George, Henry (2016). The annotated works of Henry George. Madison New Jersey Lanham, Maryland New York, NY: Fairleigh Dickinson University Press The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc., Robert Schalkenbach Foundation. ISBN 978-1611477016.
- Hale, J. R. (2008). The civilization of Europe in the Renaissance. London: Harper Perennial.
- Hall, T. (2010). Planning Europe's capital cities: Aspects of nineteenth century urban development. London: Routledge.
- Hewison, R. (2007). John Ruskin. Oxford: Oxford University Press.
- Kropotkin, P. A. (2014). Essential kropotkin. Place of publication not identified: Palgrave Macmillan.
- Mallgrave, H. F. (2007). Architectural theory. Oxford: Blackwell.
- Mallgrave, H. F., Contandriopoulos, C. (2006). Architectural theory. Malden, MA: Blackwell Pub.
- Mumford, L. (2007). Tarih Boyunca Kent: Kökenleri. Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği. çev. Gürol Koca. Tamer Tosun. İstanbul, Türkiye: Ayrıntı Yayınları.
- Pacione, M. (2002). The city: Critical concepts in the social sciences. London: Routledge.
- Pike, B. (1997). The image of the city in modern literature. Ann Arbor, Mich: UMI Books on Demand.
- Pitzer, D. (1997). America's Communal Utopias. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press.
- Poulson, C. (2002). William Morris. Royston, Hertfordshire: Eagle editions.
- Ragon, M. (2010). Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi. İstanbul, Türkiye: Kabalcı Yayınları.
- Richter, R. (2012). Sosyolojik Paradigmalar: Klasik ve Modern Sosyoloji Anlayışlarına Giriş. çev. Necmeddin Doğan. İstanbul, Türkiye: Küre Yayınları.
- Roth, M.L. (2000). Mimarlığın Öyküsü: öğeleri, tarihi, anlamı. çev. Ergün Akça. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sebag, M. S. (2001). Prince of princes: The life of Potemkin. New York: Thomas Dunne Books.
- Swingewood, E. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. çev. Osman Akınhay. Ankara, Türkiye: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Thoenes, C., & Evers, B. (2003). Architectural theory: from Renaissance to the present; 89 essays on 117 treatises. Köln, London: Taschen.
- Tuna, K. (2011). Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri. İstanbul, Türkiye: İz Yayıncılık.
- Upton, J. N. (1984). A social history of 20th century urban riots. Bristol, IN, U.S.A: Wyndham Hall Press.
- Woodcock, G. (2010). Pierre-Joseph Proudhon: A biography. London: Routledge.
- Yörükan, A. (2006). Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri, Ankara, Türkiye: Nobel Yayın Dağıtım.

SON OSMANLI DÜŞÜNÜRÜ ALİ RIZA’NIN AİLE AHLAKI¹

(Sayfa 57-66)

Meryem ÜZÜM

Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimler ABD
Yüksek Lisans Öğrencisi
meryemmuzum@gmail.com

Doç. Dr.Mahmut AVCI

Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri ABD Öğretim Üyesi
mahmut.avci@usak.edu.tr

Öz

Toplum tarihinin en eski ve en küçük yapı taşı olan aile, fertlerin doğduğu andan yaşamının sonuna kadar içinde varlığını sürdürdüğü, ahlak temeline dayanan bir kurumdur. Fertlerin ahlaki nitelikleri küçük yaştan itibaren aile ortamında şekillenir ve gelişir. Osmanlı düşünürleri, ahlak kitaplarında ahlakın aile yaşamına derin etkisinden dolayı eserlerinde tedbir-i menzil başlığı ile ev idaresi ve aile ahlakına ilişkin konulara yer vererek anne, baba, çocuk, akraba ve hizmetçi gibi aile unsurları arasındaki ilişkiyi düzenleme ve mutluluğun nasıl elde edilebileceğini belirtmişlerdir. Osmanlı ahlak düşünürlerinden olan Ali Rıza da mekteplerde okutulmak üzere kaleme aldığı eserlerinde aile ahlakına ilişkin düşüncelerine yer vermiştir. Aile kavramını açıkladıktan sonra eşlerin birbirine karşı görevlerini, çocuk yetiştirmede ahlak eğitimi konusunda dikkat edilmesi gereken hususları ele almıştır. Anne babaların çocuklarına karşı görevleri olduğu gibi çocukların da onlara karşı görevleri olduğunu belirtmiştir. Aynı başlık altında kardeşlerin birbirine karşı görevleri, akrabalara karşı görevler ve son olarak ailenin bir üyesi görülüp evde çeşitli işleri yapan hizmetçilere karşı ahlaki kurallardan bahsetmiştir. Bu çalışmada Ali Rıza'nın aile içerisinde yaşayan fertlerin birbirlerine karşı görevlerine, uymaları gereken kurallara, ahlaki eylemlerine ve yaşantılarına dair görüşleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Rıza, Ahlak, Vazife, Aile

¹Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler ABD'nde Doç. Dr. Mahmut AVCI'nın danışmanlığında Meryem ÜZÜM'ün hazırlamış olduğu "Son Dönem Osmanlı Düşünürü Ali Rıza'nın Ahlak Anlayışı" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

FAMILY ETHICS OF THE LAST OTTOMAN THINKER ALI RIZA

Abstract

Family, which is the oldest and smallest fundamental element in the history of society, is an institution based on morality in which individuals continue their existence from the moment of their birth until the end of their lives. The moral qualities of the individuals are shaped and developed in the family environment from an early age. Due to the profound effect of morality on family life in ethics books, Ottoman thinkers stated in their works the title of house management and issues related to housekeeping and family ethics, and stated how to organize the relationship between family elements such as mother, father, child, relatives and servants and how to achieve happiness. Ali Rıza, one of the Ottoman moral thinkers, also included his thoughts on family ethics in his works that he wrote to be taught in schools. After explaining the concept of family, he discussed the duties of the spouses towards each other and the issues that should be considered in moral education in raising children. He stated that as parents have duties towards their children, children also have duties towards them. Under the same heading, he mentioned the duties of siblings towards each other, duties towards relatives, and lastly, moral rules against servants who are seen as a member of the family and do various works at home. In this study, Ali Rıza's views on the duties of the members living in the family towards each other, the rules they must obey, moral actions and lives will be discussed.

Keywords : Ali Rıza, Ethic, Duty, Family

Giriş

Yaşamın her safhasında yer alan ahlak, insanlığa dair bütün hususlarda tezahür eden bir gerçekliktir. İnsanlık tarihinin tüm dönemlerinde hatta en ilkel topluluklarda bile ahlak görülmektedir. Sosyal bir varlık olan insan birtakım hak ve görevlerle toplum içinde yaşama yetisine sahip olup diğer insanlarla da sürekli iletişim halindedir (Erdem,2015:158-159). Bu

nedenle o, doğumundan ölümüne kadar hayatının her döneminde diğer insanlarla bir arada yaşamak durumundadır. O aile, okul, iş gibi çeşitli sosyal ortamlarda, çevresindekilerle çeşitli şekillerde ve nitelikte ilişkiler kurarak hayatını devam ettirmektedir (Denizer ve diğerleri, 2018, s. 15). Bu iletişimin ilk başladığı yer ailedir.

Ahlakın irdelediği kavramlardan biri olan aile, tarihin en eski ve en temel kurumlarından biri olma özelliğini taşır. Geçmişten günümüze toplumun şekillenmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. İnsan, doğduğu andan itibaren bir ailenin ferdi olarak yaşamına devam eder. Fertlerin hayata ilişkin düşünceleri, değer yargıları, ahlaki nitelikleri, davranışları, alışkanlıkları vb. birçok şey aile ortamında şekillenmekte ve gelişmektedir. (Güngör,1995:206)

Aile, ahlak temeli üzerine kurulu olan sosyal bir kurumdur. Aile fertlerinin birbirlerine karşı yerine getirdikleri görevler aileyi ayakta tutmaktadır. Ahlaki değerlerin oluşturulmasında, korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında öncelikli yere sahip olan aile kısaca ahlak mektebidir. (Topçu,2010:188)

Ahlaki değerlerin kazanıldığı ilk yer olan aile, Osmanlı ahlak düşünürü Ali Rıza'nın mekteplerde okutulmak üzere kaleme aldığı ahlak eserlerinde özellikle üzerinde durduğu bir kavramdır. O, aileyi birbirlerine karşı maddi ve manevi bağı bulunan fertlerin meydana getirdiği bir cemiyet olarak tanımlamıştır. (Ali Rıza,1316:37) Bu cemiyet, toplumun temelini oluşturmaktadır. Toplum mutluluğunu, aile mutluluğu ile ilişkilendiren Ali Rıza, ailenin mutluluğunu ise fertlerin birbirlerine karşı yerine getirmesi gereken birtakım vazifelerle açıklamaktadır. Makalemizin bu bölümünden sonra bahsedeceğimiz aile fertlerinin vazifelerini Ali Rıza şu şekilde sıralamaktadır: Eşlerin birbirlerine karşı vazifeleri, anne babanın çocuklarına karşı vazifeleri, çocukların anne babaya karşı vazifeleri, kardeşlerin birbirine karşı vazifeleri, akrabalara karşı vazifeler ve dönemin şartlarından dolayı aynı hane altında yaşayan ve ailenin bir üyesi sayılan hizmetçilerin efendilerine efendilerinin de hizmetçilerine karşı vazifeleri.

Eşlerin Birbirlerine Karşı Vazifeleri

Ali Rıza, aileyi oluşturan fertlerin birbirine karşı vazifelerinden önce, aile kurmak isteyen kadın veya erkeğin eşlerini seçerken özenli olmalarını ve belirli hususlara dikkat etmeleri gerektiğini vurgular. Aile kurulurken eşler arasında muhabbet, saygı, hoşgörü ve birliğin olabilmesi için; yaş, mevkii, ahlaki değer yargıları, dini, sosyal ve iktisadi yapıda denkliği esas alır.

Evlilikten sonra aile kurumunun devamlılığının sağlanması için eşler birtakım görev ve sorumlulukları yerine getirmek zorundadırlar. Yerine getirilen her görev ve sorumluluk, ailenin mutluluk ve huzuruna katkıda bulunup eşlerin, ailenin hatta tüm toplumun faziletine etki eder. (Ali Rıza,1328:129-130)

Eserlerinde eşlerin birbirine karşı vazifelerini açık ve net bir şekilde ifade eden Ali Rıza erkeğin vazifelerini: ailenin geçimini sağlayabilecek ekonomik güce sahip olmalı, eş ve çocuklarını hastalıklardan koruyabilmek için kendi sıhhatine dikkat etmeli, evlatlarını ahlaki ve eğitsel açıdan geleceğe hazırlayabilmek için kendi eksikliklerini görüp gidermeli, zorunlu haller dışında boşanmaktan uzak durmalı şeklinde sıralar. Kadının vazifelerini ise Arap bir bilginin kızına vermiş olduğu öğütlerle destekleyerek, kadının dünya ve ahiret mutluluğu için eşine hürmet ve itaat etmesi, eşine karşı daima güler yüzlü ve sabırlı olması, evlilik öncesinde sahip olduğu imkanlar ne olursa olsun ev işi ve idaresini iyi bilmesi, evlatlarını terbiye eden babaya ise yardım edip hiçbir hususta eşine sitem etmemesi olarak vurgular. (Ali Rıza,1312:115-118)

Anne Babanın Çocuklarına Karşı Vazifeleri

Çocuklarda ahlak ve öz denetim mekanizmalarının temel taşları anne ve baba tarafından atılmaktadır. Bu nedenle anne ve babanın çocuk eğitimi üzerindeki rolü oldukça önemlidir. Ali Rıza, çocukların eğitiminde anne babalara düşen vazifeleri şu şekilde ifade etmektedir: Çocukların geleceğe hazırlanmaları için önce kendilerini iyi eğitmeli, çocuklar kendi kendilerine yetecek hale gelene kadar onları fizyolojik ve duygusal olarak her yönden

destekleyip himaye etmeli, talim ve terbiyelerine dikkat etmelidir. Çocuklar hangi yaşa gelirse gelsin bu hususlarda onları hayatları boyunca desteklemelidir. (Ali Rıza,1318:188)

Ali Rıza, eserinde annenin aile fertleri arasındaki yerini açıklarken “*valideye olan muhabbet saftır, mukaddestir, ruha inşirah bahşeden şey de ancak valide muhabbetidir*” ifadesine yer vererek annenin şefkat, huzur ve saadet kaynağı olduğunu vurgular. Anne, çocuklar hastalandığında onların sıhhati için gerekirse canını ortaya koyar. Çocukların kalbi ve zihni gelişimlerine katkı sağlayarak hatalarını düzeltmesine yardım eder. Böylece onlara güzel hisler verir. Daima çocuklarının mutluluğunu arzu eder. (Ali Rıza, 1312:16-17)

Baba ile ilgili de şu noktalar üzerinde durup düşünmemizi sağlar: Ailenin reisi olup diğer fertleri güç ve kuvvetiyle bir arada tutar. Ailenin gereksinimlerini karşılayarak onları kollar. Çocukların talim ve terbiyesine ciddiyetle yaklaşarak üstlenmiş olduğu bu rolü çocuklar için olumlu yönde kullanır. Baba, çocuklara olan sevgisini anne kadar alenen göstermese de muhabbetinin derinliği hal ve hareketlerinden aşikardır. Babaya ait bu karakteristik özelliğin sebebi babanın evde bir otorite sembolü olması ve bu sayede çocuğun talim ve terbiyesine daha kolay muvaffak olmasıdır. (Ali Rıza, 1312:18-19)

Ali Rıza, anne babanın çocuklarına karşı vazifelerini belirtirken çocuğun ahlaklı olabilmesi için verilmesi gereken ahlak eğitimini şu şekilde açıklar: Ahlak temelinin atılması sırasında çocuğun anne babaya karşı kabullenici bir tutuma sahip olması gerekir. Bu tutum, küçük yaştan itibaren çocuğa kazandırılmalıdır. Çocuğun her dilek ve isteğini yerine getirmek onun ileride doyumsuz olmasına yol açacağından buna müsaade edilmemelidir. Çocuğa verilen öğütlerin tersi davranışlarda bulunulmamalıdır. Çocuğun bireysel eğilim ve dilekleri onun doğuştan getirdiği karakter özelliklerine uygun olarak şekillendirilmelidir. Onları yanında daima nazik ve görgü kurallarına uygun cümleler kullanılmalıdır. Çocuklar erişkin hale gelene kadar anne babanın bu hususlara dikkat etmesi gerekir. (Ali Rıza, 1312: 133-134)

Çocukların Anne Babaya Karşı Vazifeleri

“*Aile arası sevgi bağı ölünceye kadar devam eder ve bozulmaz*” sözüyle Ali Rıza, çocukların yaşamlarında geldikleri noktaların ancak anne babaları sayesinde olduğunu ve onlara karşı

şükran ve sevgilerini eksik etmeyerek vazifelerinde her zaman duyarlı olmaları gerektiğini vurgular. (Ali Rıza, 1312:12)

Çocuğun anne babasını mutlu etmek için yerine getirmesi gereken vazifeleri açıklayan Ali Rıza, bu vazifelerin en başında hürmet ve itaati zikrederek bunu yerine getirmenin farz-ı ayn olduğunu belirtir. (Ali Rıza,1316:42) Anne babaya karşı vazifelerini yerine getirmeyen evladı ahlaksız olarak nitelendiren Ali Rıza, bu savını Kur'an-ı Kerim'de geçen "Rabbin, sana kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllükle kol kanat ger." ayeti ile destekler. (Ali Rıza,1316:41)

Ali Rıza'ya göre çocuklar anne babalarını akran veya arkadaş olarak görmemeli onlara karşı muamele ve muhabbetlerine dikkat etmelidir. Kız çocuklar annelerine ev idaresinde, erkek çocuklar ise babalarına işlerinde yardım etmelidir. Anne babaları hastalandıkları takdirde samimi ve içten bir şekilde onlarla ilgilenmeli, her konuda destek ve yardımcı olmalı ve herhangi bir ihtiyaçları olduğunda da geri durmamalıdır. Bu vazifeleri yerine getiren evlatlar iki cihanda da huzura ereceklerdir. (Ali Rıza,1316:40-43)

Kardeşlerin Birbirine Karşı Vazifeleri

Aile içerisinde anne babaya hürmet ve itaat göstermek kadar kardeşlere karşı şefkat ile muamele etmek de önemli bir vazifedir. Kardeş, Allah tarafından insanlara verilen bir dost olup aralarındaki muhabbet kadar samimi ve kuvvetli başka bir muhabbet olamaz. Bu eşsiz bağı Ali Rıza "*Kardeşlerin birbirini sevmeleri hayatın en latif zevkidir*" diyerek tanımlamıştır. (Ali Rıza,1312:15)

Ali Rıza, kaleme aldığı eserlerinde kardeşlerin birbirine olan vazifelerini üç bölümde ele alır. Birincisi kardeşlerin birbirlerine karşı ortak vazifeleri, ikincisi küçük kardeşin büyük kardeşlere olan vazifeleri ve üçüncüsü olarak ise büyük kardeşlerin küçük kardeşlere olan vazifeleridir. (Kaya,2012:295)

Kardeşler arası muhabbetin devamlılığını sağlamak için kardeşlerin birbirine karşı vazifelerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Ali Rıza, bu vazifeleri şöyle ifade etmektedir: Kardeşler

arasında örneklik teşkil etmesi açısından büyük kardeş diğerlerine rol model olmalıdır. Kardeşlerine destek olup aralarında çıkabilecek anlaşmazlıkları uyumlu ve ılıman bir şekilde çözüme bağlamalıdır. Kardeşlerine karşı nasihat ve güzel muamelede bulunmalı, küçük kardeşlerin hatalarını af ile düzeltmelerine yardımcı olmalıdır. Küçük kardeşler de büyüklerine karşı hürmet gösterip, yanlarında konuşmalarına dikkat ederek, büyükleri ne söylerse söylesin yerine getirmelidir. Ailedeki büyük kız kardeş, annenin sol eli konumunda olup onun bulunmadığı zamanlarda kardeşlerine annelik vazifesini yerine getirirken, büyük erkek kardeş de babanın bulunmadığı durumlarda onun vazifelerini yerine getirir. (Ali Rıza,1312,23-25)

Ali Rıza, kardeşlerin birbirlerine karşı vazifelerini yerine getirerek aile saadetine katkıda bulunacaklarını belirterek, onların kendi ailelerini kursalar dahi aralarındaki samimiyet ve muhabbetin daimî kalacağını ifade etmektedir.

Akrabalara Karşı Vazifeler

Soy veya evlilik yoluyla kurulan kişiler arası ilişkiye akrabalık denir. Ali Rıza, eserlerinde aile ahlakı bölümünde kişinin akrabalarına karşı olan vazifelerinden de bahsederek bu vazifelerin kolayca yerine getirilemeyeceğini de belirtir. Bu vazifeleri ise şöyle sıralar: Akrabalık ilişkilerinde yumuşaklık ve sabırla hareket edilmelidir. Yaşça büyük olan akrabaların yaptıkları hatalar mazur görülmelidir. Çünkü onların davranışlarında ahlaki düzelme zordur. Büyüklerin çocuklar için değerli bir hazine olduğu unutulmamalı, onlara her zaman hürmet ve ihtimam gösterilmelidir. (Ağırakça,2017:66)

Ali Rıza, eserinde akrabalara karşı vazifeleri anlatırken büyükbaba ve büyükanne üzerinde de durmuştur. Büyükanne ve büyükbabanın bulunduğu bir aile ortamının çocuklar için adeta bir nimet gibi olacağını ifade ederek onların torunlarına karşı büyük bir sevgi beslediğinden bahseder. Torunların da büyükanne ve büyükbabalarının muhabbet ve sevgisine karşılık onların ihtiyaçlarına destek ve yardımda bulunmaları gerektiğini söyler. O, böylece bütün yaşlılara güzel muameleyi vurgulamaktadır. (Ali Rıza,1312:23-25)

Akrabalara karşı vazifelerini yerine getirenlerin ahirette de huzura mazhar olacağını ifade eden Ali Rıza, bu konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen "Akrabaya hakkını ver." ayetini de hatırlatır. (Ali Rıza,1312:28)

Efendi ve Hizmetçilerin Birbirlerine Karşı Vazifeleri

Hizmetçilerin aile fertlerinden biri olarak görülmesini uygun bulan Ali Rıza, hizmetçiyi evin dahili ve harici işleriyle uğraşan kişi olarak nitelendirir. Ona gösterilen davranışların diğer aile fertlerine gösterilen davranışlarla denk olması gerektiğini söyler. (Ali Rıza, 1316:57-58)

Ali Rıza'ya göre ev işleriyle uğraşacak hizmetçinin seçimine dikkat edilmesi önem arz eder. Çünkü hizmetçinin ev işleriyle ilgilenirken tutumlu ve özenli davranması gereklidir. Bunun aksi olan durumlar ev işleyişinin olumsuz etkilenmesine ve israfa sebebiyet verir. Hizmetçi evin diğer fertleriyle birlikte yaşayacağı için onların hizmetçiden olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmeleri söz konusu olabilir. Bu sebeple hizmetçi seçerken iffetli, hayalî ve terbiyeli bir kişi seçilmelidir. (Ali Rıza,1312:36-37)

Efendilerin de hizmetçilere karşı birtakım vazifeleri olduğundan bahseden Ali Rıza, bu vazifeleri ise şöyle sıralamaktadır: Öncelikle hizmetçiye iyi muamelede bulunulmalıdır. İyi muamele gören hizmetçi, efendisine karşı hizmetini yerine getirirken onlara daha bağlı olur. Kötü ahlaklı olan hizmetçi ise haneye de zarar vereceğinden derhal evden uzaklaştırılmalı, iyi ahlaklı olan hizmetçi ise davranışlarından dolayı sevindirilip bu özelliğinin geliştirilmesi için teşvik edilmelidir. Hizmetçiye başkalarının yanında küçük düşürücü ve onur kırıcı sözlerle muamele edilmemelidir. Hizmetçilerin günlük işleri belirlenip bunlar dışında fazladan yorulmamalı, maaşları zamanında verilip sağlık ve sıhhatlerine dikkat edilmelidir. (Ali Rıza,1316:59-60)

Ali Rıza, eserinde bu konuyla ilgili olarak maddi durumu kötüleşen efendisini bırakmayan hizmetçinin hikâyesine de yer verir. Efendi, işten çıkarmak istemesine rağmen hizmetçi efendinin davranışlarından o kadar memnundur ki bu durumu kabul etmeyerek maaş almadan hizmete devam etmek ister. (Ali Rıza, 1316:60) Bu hikâye ile hizmetçisine güzel muamele ve iyi davranışta bulunan efendilerin hem kendilerinin hem de hizmetçilerinin ev hayatında huzura erecekleri vurgulanmaktadır.

Ali Rıza, efendinin hizmetçisine karşı vazife bahsinden sonra hizmetçinin de efendisine karşı yerine getirmesi gereken vazifeleri şöyle sıralamaktadır: Efendisine karşı terbiyeli, işlerini düzenli bir şekilde yerine getiren, temiz, aile halkına bağlı, sabırlı ve itaatkâr olmalıdır. Hal ve hareketleri daima zarif olup evin küçüklerine de emsal teşkil etmelidir. Hizmetçiler, efendilerinin huy ve alışkanlıklarını iyi bilip ona göre davranmalıdır. Onlar, bu şekilde davrandıklarında efendileri tarafından övgüyle karşılanıp o hanede uzun müddetçe çalışarak hane fertlerinden biri haline gelecektirler. (Ali Rıza,1328:135-136)

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı ahlak düşünürlerinden olan Ali Rıza'nın mekteplerde okutulmak üzere kaleme aldığı ahlak eserlerindeki aile ahlakına dair görüşleri incelenmiştir. Ailenin, toplumun en temel yapı taşlarından biri olduğunun üzerinde çokça duran Ali Rıza, eserlerinde ahlak eğitiminin ailede başladığını ve aile yaşamını derinden etkilediğini vurgulamakla birlikte aile müessesesinin önemini yine aile fertleri arasındaki vazifelerin eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi şeklinde açıklar.

Ali Rıza, aile fertlerinin birbirlerine karşı yerine getirmeleri gereken vazifeleri konu konu ele almış ve özellikle aile içerisinde hürmet, itaat, saygı, muhabbet gibi kavramların önemi ve çocuklara verilecek talim-terbiye konuları üzerinde durmuştur. Aynı zamanda aileyle birlikte aynı çatı altında yaşamaları sebebiyle hizmetçileri de aile fertlerinden biri olarak gören Ali Rıza, onlarla ilgili vazifelere de önemli bir yer atfetmiştir.

Ali Rıza'nın eserlerindeki aile ahlakı bahisleri genellikle ayetler ve hadisler ışığında dine dayalı bir ahlak anlayışını ortaya koymaktadır. Dönemin sosyal şartlarından etkilenen Ali Rıza'nın aile ahlakına dair görüşleri geleneksel ataerkil toplum yapısını yansıtmaktadır. Onun aile anlayışında evin otoritesi erkektedir. Kadın ise daha çok ev işlerinden ve çocukların talim-terbiyesinden sorumludur. Günümüzde ise bu anlayışın kadınların iş hayatında aktif olmasıyla kısmen değişikliğe uğradığı ve aile içerisinde yerine getirilmesi gereken vazifelerin istek ve becerilere göre eşler arasında paylaşıldığı görülmektedir.

Son olarak söylenebilir ki: Ali Rıza'nın da bahsettiği gibi ahlak bir vazifeler ilmidir. Bu kaide aile ahlakı için de geçerlidir. Ailede de tüm fertler üzerine düşen vazifeleri uyumlu bir şekilde yerine getirdiğinde mesut bir aile yaşantısının var olması kaçınılmazdır.

Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi- C:4 |S:1 Yıl: 4- (2020|2)

Kaynakça

Ali Rıza (1312). *Kızlara Mahsûs İlm-i Ahlâk Birinci Kısım*, İstanbul: Karabet Matbaası

Ali Rıza (1316). *Kızlara Mahsûs İlm-i Ahlâk İkinci Kısım*, İstanbul: Karabet Matbaası

Ali Rıza (1312). *Kızlara Mahsûs İlm-i Ahlâk Üçüncü Kısım*, İstanbul: Karabet Matbaası

Ali Rıza (1318). *İlm-i Ahlâk*, İstanbul: Karabet Matbaası

Ali Rıza (1328). *Ahlâk ve Malûmât-ı Medeniye Dersleri*, İstanbul: Dersaadet

DENİZER, N., BAYRAKDAR, N., SAYGILI, S., AVCI, M. (2018). *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç Eylem Tutarlılığı*, Konya: Çizgi Kitabevi.

ERDEM, Hüsameddin (2015). *Ahlâk Felsefesi*, Konya: Hü- Er Yayınları

GÜNGÖR, Erol (1995). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul: Ötüken Yayınları

KAYA, Umut (2012). *1839-1923 Tarihleri Arasında Osmanlı'da Ahlâk Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

PEHLİVAN AĞIRAKÇA, Gülsüm (2017). *İnas Rüştüyeleri'nde (Kız Ortaokullarında) Ahlâk Dersleri - "Kızlara Mahsus İlmi Ahlâk" Ders Kitabı Örneği*- Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.1, S. 1, s. 56-77

TOPÇU, Nurettin (2010). *Ahlâk*, İstanbul: Dergâh Yayınları